HET LAND VAN AALST

TIJDSCHRIFT VAN DE
HEEMKUNDIGE VERENIGING
« HET LAND VAN AALST »

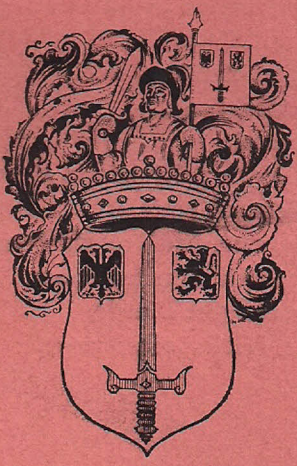

Jaargang VIII — 1956 Nr 2

De redaktie van de Heemkundige Vereniging « Het Land van Aalst » **dankt**

de **ereleden** (500 fr.)

Dhr J. Cuypers, Overijse.

de **steunende leden** (200 fr.)

Z.E.H. Hubert Buyle, bestuurder, Aalst,
Dhr Marcel de Clippele, Asse,
Graaf G. de Liedekerke, Petegem,
Z.E.H. Richard de Moor, inspekteur, Dendermonde,
Dhr Gaston de Mulder, architekt, Woubrechtegem,
Baron P. de Saedeleer, Brussel,
Dhr H. de Schrijver, landmeter, St-Amandsberg,
Dhr Dewulf, fotograveur, Elsene,
Dr jur. Frans d'Haese, ambtenaar, Ukkel,
Z.E.H. G. Govaert, pastoor, Lede,
Kap. G. Hooreman, Brussel,
Dr jur. Jozef van den Bergh, referendaris, Hekelgem,
Dhr Michel van den Bossche, pasteibakker, Zottegem,
Juffr. Maria van Gijseghem, hoofdverpleegster, Hofstade,
Not. Edgard van Oudenhove, Denderhoutem,
Eremajoor J. van Steenberghe, Ninove,
Dr J. van Steenberghe, geneesheer, Ninove.

Wie volgt ?

Demografische en Sociaal-Ekonomische Evolutie van Haaltert *

I. DEMOGRAFISCHE EVOLUTIE.

Te Haaltert waren een vijftal nederzettingen uit de Merovingische periode. In de middeleeuwen werden deze uitgebreid of vervangen door tal van hoven, zoals in de sociaal-ekonomische evolutie breedvoeriger wordt toegelicht.

Over de getalsterkte van de bevolking blijven wij evenwel onwetend, tot het midden van de 16e eeuw.

De hier volgende beschrijving van de bevolkingsevolutie, gezien het grondig verschil aan dokumentatie, wordt ingedeeld in twee perioden, nl. de eerste hoofdzakelijk bestaande uit gegevens geput in parochiale bronnen; de tweede sinds het invoeren van de burgerlijke stand, vanaf 1800.

a. Vóór 1800.

De oudste bevolkingscijfers vinden wij aangegeven in de dekanale bezoeken (1). Meestal wordt het globaal bevolkingscijfer niet aangegeven, maar wel de kommunikanten of de personen, ouder dan 11/12 jaar, die gehouden waren tot de paaskommunie. In deze dekanale verslagen, die ons het aantal kommunikanten vermelden, worden ook deze genoemd die de paasplicht verzuimden. Voor Haaltert, zoals trouwens voor de meeste dorpen, waren dit toen ten tijde grote uitzonderingen, zodat deze personen (één op 30/40 jaar) de statistieken praktisch niet beïnvloeden.

Verdere gegevens worden geput uit de doop-, overlijdens- en huwelijksregisters, die voor de eerste beginnen vanaf 1606, voor de overlijdens vanaf 1618 en voor de huwelijken in 1617. De registers van 1655 tot 1689 gingen in 1689 verloren bij de brand van de pastorij en werden met weinig zorg (op steekkaarten) bijgehouden tot ongeveer 1695.

1. *Kommunikanten.*

In Tabel I worden in kolom 2 de getallen aangegeven van de kommunikanten, die een paar keren slechts met « ongeveer » voorkomen. Deze cijfers helpen, om bij benadering, het bevolkingscijfer van het dorp vast te stellen, nl. door toevoeging van ongeveer 2/5 niet kommunikanten. Dit wordt bevestigd door de gegevens uit het jaar 1638, waarin ook het aantal inwoners wordt aangegeven; eveneens

(*) Deze bewerking volgt veelal op de voet soortgelijke studies van de heer A. van Lul, verschenen in Het Land van Aalst.
(1) Ra. Gent : fonds Bisdom Gent.

voor de jaren 1634 en 1636 bezitten wij vergelijkende cijfers, die de voorgestelde berekening bevestigen. In de 3e kolom staat, tussen haakjes, de berekende bevolking; in kolom 4 het aantal dopen en ten slotte in kolom 5 het per duizend op de berekende bevolking.

TABEL I

Jaartal	Kommunikanten	Berekende bevolking	Dopen	Per duizend geboorten op de berekende bevolking
1567	660	(1100)		
1574	o. 730	(1216)		
1613	400	(666)	18	27 °/oo
1627	452	(753)	27	35 °/oo
1628	450	(753)	44	58 °/oo
1629	492	(820)	38	47 °/oo
1630	470	(780)	35	45 °/oo
1631	480	(800)	23	28 °/oo
1632	501	(835)	31	37 °/oo
1633	502	(835)	38	45 °/oo
1634	452	867	35	40 °/oo
1635	480	(800)	26	32 °/oo
1636	471	870	22	25 °/oo
1637			36	
1638	513	850		
1653	560	(930)	39	42 °/oo
1655	583	(970)	37	32 °/oo
1669	650	(1090)		
1670	600	(1000)		
1672	600	(1000)		
1683	600	(1000)		
1716	800	(1330)	49	36 °/oo
1717	812	(1350)	46	34 °/oo
1718	812	(1350)	49	36 °/oo
1719	830	(1380)	49	35 °/oo
1720	850	(1415)	35	24 °/oo
1721			49	
1722	862	(1435)	48	33 °/oo
1723	851	(1420)	50	34 °/oo
1724	845	(1410)	54	37 °/oo
1725			52	
1726	865	(1440)	53	36,8 °/oo
1744	1000	(1665)	64	38 °/oo
1782	1550	(2585)	77	30 °/oo
1796	1680	(2800)	81	29 °/oo

Een gevoelige vermindering van het bevolkingscijfer valt waar te nemen tussen 1574 en 1613. De parochiale registers ontbreken. Een mogelijke verklaring bieden de troebelen einde van de 16e eeuw (2).

(2) Dit was trouwens het geval voor Lede (Cfr. **Het Land van Aalst,** jg. V, nr 3, blz. 110).

Maar de ketters schijnen hier nooit vat gehad te hebben op de bevolking. Al is een moordpartij niet uitgesloten. In het « Liber Memorialis » staat aangetekend dat hier van 1610 tot 1615 een besmettelijke ziekte heerste, die weinig gezinnen spaarde. Hierin zal wel de hoofdoorzaak van de bevolkingsteruggang te vinden zijn.

Verder blijkt een tamelijk regelmatige aangroei van de bevolking, na voornoemde periode, waar te nemen; de jaren na 1670 maken hierop een uitzondering, gezien het dorp te lijden had van de pestepidemie, die heerste van 1667 tot 1669, wat trouwens zijn weerslag had op het aantal huwelijken omstreeks 1700.

2. *Geboorten.*

In 1634 telde men te Haaltert 867 inwoners en werden 35 dopen opgetekend of 40 per duizend. In 1636 waren er 870 inwoners en slechts 22 dopen of 25 per duizend, wat een abnormaal laag cijfer is voor die tijd.

Over het algemeen liggen de geboortecijfers tussen de 35 en 40 per duizend, zoals blijkt uit de vergelijking tussen de berekende bevolking en het aantal dopen; sommige jaren bereikt men zelfs 45 °/₀₀, ja in 1628 58 °/₀₀.

In Tabel II geven wij per tienjarige periode de gemiddelde geboorten per jaar (bekomen door de samentelling van de geboorten over de tien jaren en de deling van het koëfficient door tien); in de derde kolom staat het cijfer van de gemiddelde overlijdens per jaar en in de vierde wordt het batig saldo vermeld.

TABEL II

Tienjarige periode	Gemiddeld aantal geboorten	overlijdens	Overschot	Berekende bevolking	Getelde bevolking
1611-1620	22,1	—		613	
1621-1630	33,4	—		927	
					867 in 1634
1631-1640	31,3	17,2	141	870	870 in 1637
	(36 °/₀₀)	(20 °/₀₀)			850 in 1638
1641-1650	37,9	14,5	234	1053	
.....					
1696-1700	42,2	14,5	66	1172	
1701-1710	47,2	26,2	210	1388	o. 1300
1711-1720	45,9	35,3	106	1275	
1721-1730	52,5	39,1	134	1460	
1731-1740	65,3	40,6	247	1813	
1741-1750	67,5	53,9	136	1875	
1751-1760	68,9	49,9	190	1913	
1761-1770	70,4	56,4	140	1955	
1771-1780	70,5	53,6	169	1955	
1781-1790	77,6	66,4	112	2155	
1791-1795	82,6	83,6	10	2300	

Een vergelijking tussen de berekende bevolking van Tabel I en deze van Tabel II vertoont tot midden de 18e eeuw slechts een ver-

schil van 5 %; vanaf deze periode loopt de berekening verder uit mekaar en bereikt het verschil ongeveer 20 %. In beide berekeningen stemt de berekende bevolking (in 1637 en begin van de 18e eeuw) overeen met de getelde bevolking.

3. *Huwelijken.*

Voor het land bedroeg het gemiddeld huwelijkskoëfficient tijdens de 19e eeuw 7 per duizend. Dit koëfficient toegepast op het gemiddeld aantal huwelijken voor dezelfde tienjarige perioden als aangegeven onder Tabel II, geeft onderstaande Tabel III. Ter vergelijking wordt in de 4e kolom de naar de geboortecijfers berekende bevolking aangegeven.

TABEL III

Tienjarige periode	Gemiddeld aantal huwelijken	Teoretische bevolking	Teoretische bevolking volgens de geboorten
1621-1630	7,3	1042	929
1631-1640	6,0	857	870
1641-1650	8,1	1157	1053
1651-1655	8,2	1171	
.....			
1696-1700	8,4	1200	1172
1701-1710	9,2	1314	1388
1711-1720	13,3	1900	1275
1721-1730	13,6	1942	1460
1731-1740	13,2	1885	1813
1741-1750	13,0	1857	1875
1751-1760	13,1	1900	1913
1761-1770	13,4	1914	1955
1771-1780	14,3	2043	1955
1781-1790	17,1	2443	2155
1791-1795	16,2	2312	2300

Over het algemeen ligt het bevolkingscijfer, berekend op het huwelijkskoëfficient, hoger dan het teoretisch bevolkingscijfer berekend op het geboortecijfer. Het grootste verschil ligt van 1711 tot 1730.

Het staat vast dat de huwelijken tijdens deze periode hoger liggen dan 7 per duizend van het bevolkingscijfer, waar zij in de andere perioden dit koëfficient dicht benaderen. Voor 1711-1720 is dit 10 $^{0}/_{00}$ en voor 1721-1730 9 $^{0}/_{00}$.

4. *Geboorten per huwelijk.*

Uit Tabel II en III wordt het mogelijk Tabel IV samen te stellen, die het gemiddeld aantal geboorten per huwelijk tussen 1630 en 1795 vaststellen. Gezien de meeste geboorten doorgaans binnen de vijftien jaar na het huwelijk voorkomen, namen wij voor deze berekeningen het aantal geboorten van de tienjarenperiode na die waarin de huwelijken plaats hadden.

Om nog nauwkeuriger de werkelijkheid te benaderen wordt in

kolom 5 het « verbeterd » gemiddeld aantal, zijnde het gemiddelde van drie opeenvolgende gemiddelden, aangegeven.

TABEL IV

Tienjarige periode	Geboorten van deze periode	Huwelijken van voorg. periode	Geboorten per huwelijk	Verbeterd gemiddelde
1631-1640	31,3	7,3	4,2	5,3
1641-1650	37,9	6,0	6,3	
.....				
1701-1710	47,2	8,4	5,6	
1711-1720	45,9	9,2	5,0	4,8
1721-1730	52,5	13,3	3,9	4,5
1731-1740	65,3	13,6	4,8	4,6
1741-1750	67,5	13,2	5,1	4,6
1751-1760	68,9	13,0	5,3	5,0
1761-1770	70,4	13,0	5,4	5,2
1771-1780	70,5	13,4	5,1	5,2
1781-1790	77,6	14,3	5,4	5,2
1791-1795	82,6	17,1	4,8	

Het gemiddeld aantal kinderen voor de behandelde periode bedraagt 4,9 per gezin; na een daling van dit aantal, die bij gebrek aan gegevens niet kan gevolgd worden voor de tweede helft van de 17e eeuw (wat trouwens ook elders wordt vastgesteld) (3), wordt een stijging vastgesteld voor de tweede helft van de 18e eeuw.

Dit verschil in geboortecijfer is geen gevolg van het al of niet toepassen van de geboortebeperking, maar werd veeleer beïnvloed door de levensduur van de gehuwden zowel als door het groot aantal kindersterften.

De aangroei van het aantal kinderen per gezin wijst dus op een stijging van de gemiddelde levensduur, tijdens een periode die rustiger was voor de bevolking.

5. *Overlijdens.*

Wat het gemiddeld aantal overlijdens per jaar betreft voor de verschillende tienjarige perioden, zie Tabel II. Hieruit blijkt dat in geen enkel tienjarige periode het aantal overlijdens, dit van de geboorten overtreft.

Voor de gekende jaren (de pestjaren 1667-69 ontbreken) zijn er slechts 19 op de 150 jaren, waarin het aantal geboorten niet zo hoog ligt als dit van de overlijdens, en dit in de 18e eeuw : in 1714 (— 2), in 1720 (— 11), in 1728 (— 9), in 1730 (— 1), in 1741 (— 19), in 1742 (— 18), in 1745 (— 6), in 1758 (— 31), in 1765 (— 3), in 1770 (— 13), in 1773 (— 12), in 1778 (— 12), in 1781 (— 19), in 1783 (— 1), in 1787 (— 43, vooral ter oorzake van kindersterfte), in 1793 (— 11), in 1794 (— 15), in 1795 (— 22), in 1796 (— 5).

Voor het tijdvak 1696 tot 1730 beschikken wij over gegevens be-

(3) Cfr. voor Lede, **Het Land van Aalst,** jg. V, 1953, blz. 108; voor Erembodegem, ib., jg. III, 1951, blz. 58.

treffende de kindersterfte (« parvuli », vermoedelijk niet-kommunikanten) en de sterfte onder de volwassenen, daar de pastoor beide afzonderlijk heeft aangetekend.

TABEL V

Tienjarige periode	Overlijdens per jaar	Volwassenen	Kinderen
1696-1700	29,0	58 (40 %)	87 (60 %)
1701-1710	26,2	116 (42 %)	156 (58 %)
1711-1720	35,3	190 (52 %)	173 (48 %)
1721-1730	39,1	205 (52 %)	186 (48 %)

Uit Tabel V blijkt dat de kindersterfte, gedurende deze periode van 35 jaar, verminderde van 60 tot 48 per honderd, terwijl de sterfte onder de volwassenen steeg van 40 tot 52 per honderd.

Samenvatting.

De berekeningen tonen aan dat de bevolking omstreeks 1575 ongeveer 1200 zielen bedroeg. Na een daling tot ongeveer op de helft rond 't jaar 1610, volgt een geleidelijke aangroei, die evenwel slechts omstreeks 1700 het aantal van 1575 opnieuw bereikt... en verder jaarlijks vermeerdert, zodat de bevolking op 230 jaar meer dan verdubbelde.

Een onbekende faktor is deze van de emigratie en migratie. De emigratie schijnt voor het dorp een verliespost te zijn, gezien de berekende bevolking op het aantal geboorten en de samentelling van het overschot (geboorten - overlijdens) (Tabel II) een verschil aangeeft van ongeveer 450 zielen en nochtans dicht ligt bij de berekening op basis van de kommunikanten (Tabel I).

b. **Na 1800.**

Uit Tabel III blijkt dat de bevolking van Haaltert in het begin van de 19e eeuw ongeveer 2500 inwoners moet hebben bereikt. In Tabel VI merkt men dat het dorp evenwel in 1812 slechts 2300 zielen telde. Dit cijfer valt enigszins te verklaren uit de besmettelijke ziekte (dissenterie), die hier heerste omstreeks 1810, en die vele slachtoffers maakte. De overlijdens bereikten van 1805 tot 1812 een gemiddeld van 40 per duizend of 90 per jaar.

Verder vertoont het bevolkingscijfer, na de inzinking welke intrad vanaf de « hongerjaren 1846-48 » en aanhield gedurende twintig jaar, een opgaande lijn. De tellingsjaren brengen telkens een verbetering aan de jaarlijkse bevolkingscijfers.

Een vergelijking tussen 1829 (3252 inw.) en de telling van 1947 (5732 inw.) geeft een koëfficient van 176,20 %, waarbij Haaltert wat de bevolkingsaangroei betreft op de 26e plaats komt van de 81 gemeenten van het arrondissement Aalst (4).

(4) Cfr. **Het Land van Aalst,** jg. I, nr 3, blz. 68. — Kerksken komt op de 16e plaats met een koëfficient van 215,50 %, Erembodegem op de 3e plaats met 299,50 %, Nieuwerkerken op de 21e plaats met 196,13 % en Aaigem op de 76e plaats met 97,53 %.

TABEL VI

Jaar	Inwoners	telling	Jaar	Inwoners	telling	Jaar	Inwoners	telling
1812	2300		1888	3570		1925	5109	
1822	2933		1889	3584		1926	5133	
1829	3252		1890	3619	3668	1927	5135	
1837	3500		1891	3686		1928	5193	
1846	3289		1892	3691		1929	5227	
1856	3211		1893	3719		1930	5348	5296
1857	3212		1894	3780		1931	5307	
1858	3213		1895	3863		1932	5353	
1859	3272		1896	3896		1933	5394	
1860	3149		1897	3967		1934	5453	
1861	3106		1898	4025		1935	5510	
1862	3078		1899	4072		1936	5492	
1863	3063		1900	4105	4024	1937	5546	
1864	3082		1901	4093		1938	5587	
1865	3069		1902	4184		1939	5617	
1866	3100	3115	1903	4250		1940	5638	
1867	3112		1904	4346		1941	5657	
1868	3129		1905	4431		1942	5639	
1869	3147		1906	4548		1943	5680	
1870	3137		1907	4679		1944	5743	
1871	3174		1908	4774		1945	5683	
1872	3187		1909	4830		1946	5683	
1873	3208		1910	4877	4661	1947	5782	5732
1874	3224		1911	4694		1948	5779	
1875	3234		1912	4773		1949	5787	
1876	3274		1913	4848		1950	5857	
1877	3291		1914	4919		1951	5954	
1878	3323		1915	4966		1952	6026	
1879	3348		1916	4998		1953	6130	
1880	3360	3410	1917	5000		1954	6156	
1881	3443		1918	4975		1955	6330	
1882	3467		1919	4977				
1883	3522		1920	5023	4881			
1884	3522		1921	4904				
1885	3533		1922	4985				
1886	3557		1923	5034				
1887	3564		1924	5052				

De aangroei van de bevolking, bij uitsluitende berekening van het verschil tussen geboorten en overlijdens, zou ongeveer 500 zielen meer hebben bedragen. De jaren, waarover de cijfers voorhanden zijn, vertonen een verlies aan uitwijkelingen van 533 personen. Wat aantoont dat de daling van het bevolkingscijfer van 1846 tot 1866, voor de eerste tienjarige periode ligt aan de daling van het geboortecijfer, samen met een hoog sterftecijfer, en voor de tweede tienjarige periode aan het verlies door uitwijking.

Tabel VII toont aan dat het geboortekoëfficient opvallende schom-

melingen vertoont, die ook elders worden aangetroffen. Een gevoelige vermindering valt vast te stellen gedurende de « hongerjaren »... en slechts geleidelijk aan trad een verbetering in, om evenwel nooit meer het percent van het begin van de 19e eeuw te bereiken. Sinds de eerste wereldoorlog begon het geboortecijfer voorgoed te dalen, al valt een lichte verbetering waar te nemen in de periode van 1921-30, die evenwel niet aanhield. Gedurende de tweede wereldoorlog volgde een nog diepere inzinking, met een nieuwe herstelperiode.

Eveneens dient aangestipt dat de meeste bevallingen niet meer ter plaatse zelf geschieden, maar in het moederhuis, veelal te Aalst. Vanaf 1925 komen jaarlijks enkele gevallen van bevalling voor, buiten het dorp; deze gevallen vermeerderden jaar na jaar. Sinds de tweede wereldoorlog ging het steeds met toenemende mate in stijgende lijn, om voor het eerst in 1953 het aantal bevallingen thuis (57) door deze in het moederhuis (72) te zien overtreffen. En nog gaat het verder in 1954 : respectievelijk 62 en 90.

TABEL VII

Tienjarige periode	Gemiddeld aantal				Overschot	Gemiddeld aantal		Overschot of verlies	Totaal overschot of verlies
	geboorten per jaar	per °/₀₀	overlijdens per jaar	per °/₀₀		inwijk.	uitw.		
1801-1810	91,7		89,5		+ 22	—	—	—	
1811-1820	101,0	(40)	70,5	(30)	+ 305	—	—	—	
1821-1830	105,2	(35,8)	73,3	(25)	+ 319	—	—	—	
1831-1840	109,3	(33,5)	87,5	(26,5)	+ 218	—	—	—	
1841-1850	91,3	(23,7)	86,3	(22,3)	+ 50	—	—	—	
1851-1860	84,1	(26,2)	78,0	(24,3)	+ 71	—	—	—	
1861-1870	79,6	(25,6)	76,3	(24,5)	+ 33	373	513	— 140	— 107
1871-1880	90,1	(27,6)	77,7	(23,8)	+ 124	387	432	— 45	+ 79
1881-1890	105,0	(29,6)	84,7	(23,9)	+ 203	474	555	— 81	+ 122
1891-1900	115,8	(29,9)	90,7	(23,4)	+ 251	785	680	+ 105	+ 320
1901-1910	147,5	(32,9)	90,2	(20,3)	+ 573	1514	1229	+ 285	+ 858
1911-1920	110,5	(22,5)	85,6	(17,5)	+ 249	1189	1072	+ 107	+ 356
1921-1930	125,4	(24,5)	72,5	(13,9)	+ 529	1802	1866	— 64	+ 465
1931-1940	124,1	(22,5)	71,1	(12,9)	+ 530	2013	2191	— 178	+ 352
1941-1950	104,1	(18,1)	74,1	(12,9)	+ 300	1743	1768	— 25	+ 275
1951-1954	140	(23,0)	62,7	(10,3)	+ 308	926	829	+ 97	+ 405

Verminderde het aantal geboorten, nog in veel grotere mate daalde het percent van de overlijdens en dit nogwel van 30 tot 10,3 per duizend. Zodat de geboorten in de meeste jaren de overlijdens overtreffen. Uitzonderingen op deze algemene regel maken de jaren 1811 (86 °, 100 †), 1833 (94 °, 105 †), 1839 (98 °, 129 †), de « hongerjaren » 1847 (78 °, 98 †), 1848 (80 °, 96 †) en 1849 (83 °, 88 †), verder 1853 (81 °, 91 †), 1855 (65 °, 106 †), 1859 (79°, 91 †), 1871 (82°, 99 †), 1876 (82 °, 91 †), 1884 (101 °, 110 †), 1892 (106 °, 115 †), 1916 (66 °, 71 †), 1917 (59 °, 77 †), 1918 (61 °, 89 †), 1919 (77 °, 94 †). (Deze vier laatste jaren ligt de ongunstige verhouding vooral in het zeer laag geboortecijfer, veeleer dan een uit-

zonderlijke periode aan overlijdens ten gevolge van de heersende « Spaanse griep ». Eenzelfde verschijnsel valt trouwens ook waar te nemen gedurende de tweede wereldoorlog, in 1941 : 73 °, 98 †).

Uit Tabel VII blijkt dat over een periode van ongeveer honderd jaar het verschil tussen in- en uitwijking slechts 61 eenheden bedraagt, in het voordeel van de inwijking, zodat de bevolkingsaangroei vooral het resultaat is van de natuurlijke vermeerdering van de inwoners. Tot 1890 won de uitwijking het op de inwijking, evenals in de periode tussen de beide wereldoorlogen. De werkgelegenheid, elders geboden, speelde hierbij een belangrijke rol. Dit komt, in tegenstelling met sommige andere plaatsen, o.m. Lede, minder naar voor in de periode na de eerste wereldoorlog, al vertonen die jaren over het algemeen een winstbalans voor de uitwijkingen; in 1945, na de tweede wereldoorlog, waren er 164 inwijkingen en 249 uitwijkingen; eveneens in 1936 kent men een soortgelijk verlies met 176 in- en 253 uitwijkingen.

De bevolking vertoont dus over het algemeen telkens van bodemvastheid. In 1846 waren er op de 3289 inwoners 2660 of 80,8 % ter plaats zelf geboren, 605 of 18,4 % waren geboortig uit Oost-Vlaanderen en slechts 34 of 0,8 % kwamen uit andere provincies van het land. In 1856 merkt men nog duidelijker dat de inwijkelingen grotendeels uit de randgemeenten kwamen : op de 3211 inwoners waren er 2607 of 80,4 % autochtonen, 586 of 18,2 % uit het arrondissement Aalst en 84 of 1,4 % kwamen uit andere arrondissementen. In latere tellingen werd enkel rekening gehouden met autochtonen, deze elders geboren in het land en deze stammend uit het buitenland. Die evolutie kan men volgen op Tabel VIII.

TABEL VIII

Oorsprong van de bevolking.

Tellingsjaar	Geboorteplaats Haaltert	%	In andere gemeenten van het land	%	In het buitenland	%
1846	2660	80,8	629	19,2	—	
1856	2607	80,4	634	19,6	—	
1866	2580	82,8	534	17,2	1	
1880	2771	83,6	639	16,4	—	
1890	3317	90,4	361	9,6	—	
1900	3265	81,1	750	18,9	9	
1910	3853	82,0	796	18,0	12	
1920	3693	75,6	1158	23,7	30	0,7 %
1930	3825	72,2	1434	27,0	37 (1)	0,7 %
1947	3770	66,0	1914	33,3	48 (2)	0,8 %

(1) w.o. 5 van vreemde nationaliteit (2) w.o. 3 van vreemde nationaliteit.

De verhouding tussen beide groepen blijft lange jaren omzeggens ongewijzigd, met een onverklaarbaar percent ten voordele van de Haaltenaren in 1890, en vanaf 1920 een evolueren ten voordele van

de autochtonen, grotendeels te verklaren door de daling van het geboortecijfer.

De daling van het geboortecijfer heeft natuurlijk ook zijn invloed op **de samenstelling van de gezinnen.** Tabel IX vertoont de hierin gevolgde evolutie.

TABEL IX

Jaar	1846	1856	1866	1880	1890	1900	1910	1920	1930	1947
Inwoners	3289	3211	3115	3410	3668	4024	4661	4881	5296	5732
Gezinnen	621	615	646	712	770	811	945	1003	1292	1574
Gemiddeld	5,30	5,23	4,82	4,92	4,76	4,96	4,93	4,86	4,09	3,64

Deze gezinnen beschikken over een bepaald aantal **woningen :**

TABEL X

Jaar	1846 (5)	1856	1866	1880	1890	1900	1910	1920	1930	1947
Bewoonde	618	612	646	712	727	794	1007	984	1120	1340
Onbewoonde	17	13	22	10	13	—			7	15

Over het algemeen telde tot bij de eerste wereldoorlog ieder gezin ongeveer 5 personen; in 1930 zijn er nog vier en in 1947 nog slechts 3,64.

Het gemiddeld aantal van 3,64 leden per gezin, bij de telling van 1947, kan als volgt worden verdeeld : 117 personen woonden alleen, 350 gezinnen telden 2 personen, 374 gezinnen 3 personen, 326 gezinnen 4 personen, 202 gezinnen 5 personen, 92 gezinnen 6 personen, 62 gezinnen 7 personen, 41 gezinnen 8 personen.

De vergelijking tussen Tabel IX en Tabel X toont aan dat tot 1910 doorgaans ieder gezin over een eigen huis beschikte, wat in 1920 en later niet meer het geval was. Waren er in 1920 38 gezinnen, die een huis deelden, in 1930 waren er 344 of 26,6 %; in 1947 448 of 28,4 %.

Tabel XI bevestigt de gegevens van Tabel IX. Hieruit blijkt duidelijk de teleurgang van het bloeiend gezinsleven van vroeger.

Voor de berekening werden de huwelijken genomen uit de aangegeven periode, de geboorten evenwel uit het decennium volgend op dit waarin de huwelijken plaats vonden (6).

---

(5) Deze gezinnen en huizen waren als volgt verdeeld over de verschillende wijken : Dorp 149 h., 149 gez. met 772 bewoners; Boekent 62 h., 62 gez. met 352 bew.; Ede 75 h., 75 gez. met 377 bew.; Brul 115 h., 116 gez. met 638 bew.; Ekent 189 h., 190 gez. met 964 bew.; Eiland 28 h., 29 gez. met 186 bewoners.

(6) Bv. voor de periode 1801-10 werden de huwelijken genomen uit deze periode en de geboorten uit de periode 1811-20 (Cfr. Tabel VII).

TABEL XI

Periode	Geboorten	Huwelijken	Aantal kinderen per gezin
1801-1810	101,0	23,7	4,26
1811-1820	105,2	19,9	5,28
1821-1830	109,3	20,1	5,43
1831-1840	91,3	22,3	4,09
1841-1850	84,1	18,0	4,67
1851-1860	79,6	20,2	3,94
1861-1870	90,1	18,2	4,94
1871-1880	105,0	18,4	5,70
1881-1890	115,8	19,7	5,87
1891-1900	147,5	28,5	5,17
1901-1910	110,5	29,3	3,77
1911-1920	125,4	31,5	3,98
1921-1930	124,1	46,2	2,68
1931-1940	104,1	38,0	2,74
1941-1950	140,0	45,8	3,05

Er bestaat wel enige schommeling in de verhouding gedurende de 19e eeuw, maar vanaf 1900, waar de geboorten van de oorlogsjaren bij te pas komen, begon de inzinking die een gering herstel vertoonde vanaf de periode 1931-40.

Hier volgt, in aansluiting met wat voorafgaat, het aantal levend geboren kinderen (Tabel XII) en het aantal in leven zijnde kinderen (Tabel XIII) van gehuwde paren, weduwnaars en weduwen op 31 december 1947.

TABEL XII

Kinderen	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15 en meer
Ouders	271	270	284	245	184	121	84	47	47	25	19	18	6	5	1	5
%	16,6	16,6	17,3	15,0	11,2	(						23				)

Uit Tabel XII blijkt dat de helft van de gehuwden (50,5 %) een onvoldoende aantal kinderen voortbrengen om de instandhouding van de bevolking te verzekeren. Nog duidelijker komt deze toestand naar voor in volgend Tabel, waar de nog in leven zijnde kinderen worden aangegeven.

TABEL XIII

Kinderen	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Ouders	291	312	337	275	167	101	69	38	23	10	3	4	2
%	17,9	19,1	20,6	16,8	10,2	(			15				)

In bovenstaande gegevens merkt men een nog meer ongunstige toestand, gezien 57,8 % van de gezinnen in gebreke blijven wat de instandhouding en de aangroei van de bevolking betreft. Zelfs het aantal gezinnen met 3 tot 5 kinderen bedraagt slechts 33 %. Grotere gezinnen vertegenwoordigen slechts 9 % van het totaal.

Zowel de vermindering van de geboorten als deze van de overlijdens had een grote invloed op de samenstelling van de bevolking wat de ouderdom betreft. Dit komt duidelijk naar voor in Tabel XIV.

TABEL XIV

Samenstelling van de bevolking naar ouderdom en burgerlijke stand.

	Van 0 tot 14 jaar		Van 15 tot 20 jaar		Van 15 tot 54 jaar		Van 21 tot 59 jaar		Van 55 jaar en meer		Van 59 jaar en meer	
1866	625 m. 610 vr. (35,1 %)	1235			885 m. 835 vr. (48,9 %)	1720			290 m. 270 vr. (16 %)	560		
1880	510 m. 503 vr. (29,8 %)	1013			883 m. 888 vr. (51,7 %)	1771			325 m. 301 vr. (19,5 %)	626		
1890	572 m. 555 vr. (30,7 %)	1127			987 m. 953 vr. (52,8 %)	1940			313 m. 288 vr. (16,5 %)	601		
1900	679 m. 717 vr. (34,6 %)	1396			1038 m. 1040 vr. (51,6 %)	2078			277 m. 273 vr. (15,7 %)	696		
1910	821 m. 827 vr. (35,3 %)	1648	329 m. 248 vr. (12,3 %)	577	895 m. 935 vr. (38,5 %)	1830			337 m. 359 vr. (15,7 %)	696		
1930	747 m. 708 m. (27,4 %)	1455	315 m. 314 vr. (11,7 %)	629			1290 m. 1337 vr. (49,7 %)	2627			291 m. 294 vr. (11,1 %)	585
1947	729 m. 692 vr. (25,1 %)	1421	257 m. 297 vr. (9,7 %)	544			1478 m. 1492 vr. (52,2 %)	2970			327 m. 415 vr. (13 %)	742

Tot 1910 merkt men een opgaande lijn in het percent van de personen jonger dan 15 jaar. Dit verklaart zich zowel uit het aantal geboorten (dat stabiel bleef) als uit de geleidelijke vermindering van de kindersterfte. In 1930 stelt men een daling vast van 8 percent tegen 1910; in 1947 bedraagt dit verschil reeds 10 percent. Integendeel vermeerderde, in de ouderdomsklas vanaf 55 jaar, het aantal personen dat tot 1910 met een gering percent verminderde, tot 13 percent.

Bleef de aktieve bevolking konstant en groeide zij zelfs met 2,5 % aan tegenover 1930, toch zijn de vooruitzichten voor de toekomst minder gunstig, gezien de afname van de jongere generaties met ongeveer 4 percent tegen 1930 en met 13 percent tegen 1910.

In 1947 waren 4 jongens en 11 meisjes gehuwd, jonger dan 20 jaar; van de personen tussen 21 en 59 jaar, waren 397 mannen ongehuwd, 1049 gehuwd, 30 weduwnaars en 2 gescheiden, — 344 vrouwen waren ongehuwd, 1088 gehuwd, 58 weduwen en 2 gescheiden; boven de 60 jaar telde men 41 ongehuwde mannen, 246 gehuwden en 85 weduwnaars, 75 ongehuwde vrouwen, 179 gehuwden en 161 weduwen.

In Tabel XV volgt de indeling van de bevolking op 31 december van ieder tellingsjaar, in ongehuwde mannen en vrouwen, gehuwde mannen en vrouwen, weduwnaars en weduwen, en ten slotte de gescheiden mannen en vrouwen.

TABEL XV

Jaar	Ongeh. M. en kind.	Ongeh. Vr. en kind.	Gehuwde mannen	Gehuwde vrouwen	Weduwnaars	Weduwen	Gescheiden		Totaal	
							M.	Vr.	M.	Vr.
1846	1119	1069	450 (27 %)	463 (28,5 %)	97 (5,8 %)	91 (5,5 %)	—	—	1666	1623
1856	1116	1045	425	426	97	102	—	—	1638	1573
1866	1077	988	426	426	97	101	—	—	1600	1515
1880	1151	1095	482	480	85	116	—	1	1718	1692
1890	1395	1342	329 (17,5 %)	324 (18 %)	148 (7,8 %)	129 (7,1 %)	—	1	1872	1796
1900	1297	1318	615 (30,8 %)	608 (29,9 %)	82 (4,1 %)	104 (5,1 %)	—	—	1994	2030
1910	1459	1495	750	742	83	132	—	—	2292	2369
1920	1532	1484	820 (33,5 %)	808 (33,1 %)	88 (3,5 %)	145 (5,9 %)	3	1	2443	2438
1930	1467	1433	1066 (40,3 %)	1057 (39,8 %)	108 (4 %)	155 (5,8 %)	2	3	2643	2653
1947	1420	1397	1299 (45,8 %)	1279 (44,1 %)	115 (4 %)	218 (7,5 %)	2	2	2836	2896

Het aangegeven percent werd berekend op de mannelijke en vrouwelijke bevolking, ieder afzonderlijk genomen.

In deze tabel valt op dat het percent van de gehuwde mannen en vrouwen met meer dan 18 % steeg in een tijdsverloop van honderd jaar. Dit is vooral te verklaren uit de gewoonte het huwelijk op jeugdigere leeftijd aan te gaan. De veralgemening van jongere huwelijken, zoals trouwens ook elders valt vast te stellen, vindt een oorzaak in de verandering van beroep, nl. het verlaten van het landbouwbedrijf,

waartoe tot onderhoud van een gezin een zekere (onvindbare) bebouwbare oppervlakte vereist was, zodat velen in de landbouwmiddens gedwongen waren of van het huwelijk af te zien of hun huwelijk uit te stellen.

Het percent van de weduwen (die steeds talrijker waren dan de weduwnaars) bleef ongeveer konstant, met een vermeerdering van 1,5 % bij de laatste volkstelling, terwijl dit van de weduwnaars met ongeveer 2 % verminderde.

Tabel XVI geeft, naast het gemiddeld aantal huwelijken per jaar, ook dit per duizend inwoners.

TABEL XVI

Tienjarige periode	Gemiddeld aantal huwelijken per jaar	per duizend
1801-1810	23,7	
1811-1820	19,9	(8,6)
1821-1830	20,1	(8,3)
1831-1840	22,3	(7,0)
1841-1850	18,0	(6,4)
1851-1860	20,2	(6,3)
1861-1870	18,2	(6,0)
1871-1880	18,4	(5,6)
1881-1890	19,7	(5,5)
1891-1900	28,5	(7,5)
1901-1910	29,3	(6,5)
1911-1920	31,5	(6,4)
1921-1930	46,2	(9,0)
1931-1940	38,0	(6,9)
1941-1950	45,8	(8,0)
1951-1954	51,7	(8,4)

Wat de huwelijken betreft, valt op te merken dat het per duizend, van 1810 tot 1890, in dalende lijn gaat, om dan opnieuw een onregelmatig stijgende curve te vertonen, met als hoogtepunt de periode na de eerste wereldoorlog.

De sociaal-ekonomische evolutie van het dorp, waar de overschakeling van een gedeelte van de bevolking van de landbouw naar het bedrijfsleven plaats vond, is hieraan niet vreemd.

Besluit.

De «moderne» levensopvatting is ook Haaltert niet voorbijgegaan, zonder sporen na te laten op gebied van huwelijksmoraal, wat blijkt uit de vermindering van het geboortecijfer en uit de echtscheidingen, waarvan de eerste hier werden uitgesproken in 1947. Het keerpunt ligt ten tijde van de eerste wereldoorlog, die als een pletrol alle hogere morele waarden onder de voet liep en waarvan de gevolgen nog voortduren.

De bevolking van Haaltert bereikte in 1947 een densiteit van 627 inwoners per km² (in 1955 reeds 693 per km²), wanneer deze voor het arrondissement Aalst 506 bedroeg, voor Oost-Vlaanderen 404 en voor het land 282 per km².

II. SOCIAAL-EKONOMISCHE EVOLUTIE.

Dat het dorp reeds vroeg bewoond was, blijkt o.m. uit de vondst van een Romeinse munt op de Hoogstraat. Dit wijst er op dat de Romeinse beschaving langs hier ook is voorbij gegaan en dat Haaltert toen reeds bewoners telde. Spreken de vele *kouternamen* niet van vruchtbare bodem uit een ver verleden ? De **Grootkouter,** de **Brulkouter,** het kouterkomplex van **Kruis-, Middel-** en **Droeskouter,** en verder de **Molenkouter.** Tot deze kouters — die dienden afgesloten te zijn met een haag (hierop wijzen : **Dielhaag, Groothaag, Kouterhaag, Rodehaag, Vorshaag** en **Haag)** — verleende het koutergat, dat werd afgesloten met een hek (hieraan herinneren : **Hekdries, Hekkenveld, Hekstijl, Kwadelap, Stichel** en **Veken),** toegang.

In de nabijheid van deze kouters zijn dan ook de nederzettingen te vinden uit de Merovingische periode, nl. **Brantegem, Gotegem** (grensgebied Aaigem-Haaltert), **Kattem, Kuregem** (grensgebied Haaltert-Erembodegem) en **Meu(de)gem** (grensgebied Mere-Haaltert); **Mussenzele** dateert van ongeveer een eeuw later

De aangroei van de bevolking bracht de versnippering mee van die grote bedrijven en naast de **burcht** (in het Herrenthout, later op het Dorp-Achterstraat), kwam het hoevensysteem tot stand. Volgende hofnamen uit de Middeleeuwen bleven bewaard : **het hof ten Boekent, het hof te Culsbroek, het hof ter Hoeven, het hof ter Heiden, het hof ten Rode, het hof ter Wilgen, het hof ten Haas, de Hofstad.** Voor deze hoven moest vruchtbare grond worden geschapen. Tal van veldnamen herinneren aan het tot stand brengen van de nodige landbouwgronden.

Men mag immers niet uit het oog verliezen, dat de bemesting vóór de 14e eeuw niet zo intensief werd toegepast. Daarom was het drieslagstelsel in gebruik : het eerste jaar bebouwing met zomerkoren, het tweede jaar met winterkoren (meestal haver), het derde jaar bleef het land braak liggen. Een paar toponiemen herinneren aan deze bebouwing, nl. **Wisselmaat** en **Laarveldbrake.**

De « velden » werden veroverd op de bossen (oudere vorm « hout ») en de heide.

Enkele toponiemen herinneren aan deze eeuwen oude bossen : **Beukhout** (nu Boekent), **Eikhout** (Ekent), **Herrenthout** en **ten Houte;** andere toponiemen herinneren aan de ontbossing, vooral gedurende de 12e tot 14e eeuw : **Alisrot, Mespelrot, Oud Rotveld, ten Rode, Roodveldeken, Vissenrot** en **Reuken.**

De bossen zullen evenwel nog gedurende vele eeuwen hun ekonomische waarde behouden en zelfs een levensnoodwendigheid zijn, zodat vaststaat dat in 1732 nog ongeveer de helft van de gezinnen een bosje in eigendom bezitten, om zich op die wijze van de nodige brandstof te voorzien.

Dat er te Haaltert ook heidegrond was vernemen wij langs de

toponimie om : **Ede, Heet, ter Heiden, Heiken** en **Heiveldeken.** Ook deze werden in de loop der eeuwen tot vruchtbaarheid gebracht.

Maar voor een landbouwbedrijf volstaan de « velden » niet. Voor de veestapel zijn weiden en meersen nodig. Deze werden gewonnen op de moerassige lager gelegen gronden, langsheen de beken. De « broeken » herinneren aan hun moerassige oorsprong : **Anderenbroek, Broek, Broekmeers, Cuisbroekbroek, Calleboutsbroek, Curenbroek, Berchmansbroek, Hambroek, Joos van den Berghebroek, Larenbroek, Grote en Zuren Oordsbroek, Ossenbroek, Pluimenbroek, Reimersbroek, Schelfveldbroek, Vettebroek, Vitsbroek, Voncxbroek, Wallekensbroek, Wilgenbroek, Willekensbroek, Woelbosbroek.**

De grote meerderheid van de bevolking leefde immers van het landbouwbedrijf, hetzij als eigenaar, huurder of hoeveknecht. Vooral om in de persoonlijke behoeften te voorzien werd thuis, meestal gedurende de winterperiode, gesponnen en geweven. Een toponiem **Ruette** (1571) herinnert trouwens aan de plaats waar het vlas werd te weken gelegd.

Daarnaast, of tevens, waren er enkele speciale bronnen van inkomsten, nl. stielmannen, mulders, brouwers.

Onder de stielmannen die in ieder dorp worden aangetroffen, als zijn de kleermaker, de timmerman, de winkelier, de herbergier, heeft slechts de werkplaats van de smid sporen nagelaten in de toponimie. Een **smidse** wordt reeds genoemd in 1466, in 1493 één ten Ekent en in 1635 één op de Houtmarkt; een vettraaie of **leerlooierij** komt eerst voor in 1628.

De **molens** waren de kapitaalbelegging vooral van de heren en de kloosters. Een **windmolen,** in de Willekensbroek (Boekent), was eigendom van de graaf van Vlaanderen. Deze, in de domaniale rekeningen reeds vermeld in 1373, werd in 1452 door brand vernield en niet meer heropgebouwd. Als mulders worden achtereenvolgens aangegeven : Goesen van de Velde (1373-1377, 1380-1389), Jan Martins (1377-1380, 1890-1404), Claus Soncke (1404-1408), Cornelis de Monier (1409-1414) Johan de Monier (1414 en v.j.), Ghijsel de Tac (1440 v.j.).

De **watermolen** te Gotegem komt reeds voor in 1387. De molen was in 1459 eigendom van Jan Willebrant en werd in huur gehouden door Lauwerijs de Mets; in 1485 werd hij door Jan de Hont verkocht aan Jan Reyns; in 1571 in bezit van Boudewein van der Nieuwerburch en in pacht gehouden door zijn zoon Jacob, die eigenaar was in 1623; in 1732 eigendom van Jan Beauverlé en in 1774 aan Pieter Beauverlé; begin van de 19e eeuw aan de familie De Meyer.

De **Houten Molen,** windmolen langs de Molenstraat, wordt reeds vernoemd in 1444. In de 16e eeuw eigendom van de familie Cabeliau, in 1571 in pacht gehouden door Jan de Mueldere. Einde van de 19e eeuw eigendom van de familie De Graeve. Werd afgebroken in 1914.

De **Topmolen,** stenen windmolen op 's Graven Kerselaar, werd

gebouwd omstreeks 1770 door Martinus Matthijs. De molen kwam buiten gebruik in 1920/25.

Van enig ekonomisch belang waren ook de **brouwerijen.** Deze benaming sluit evenwel alle vergelijking uit met de moderne bedrijfsopvatting, die wij er over hebben. Vijf worden reeds vermeld gedurende de 15e eeuw, nl. drie op het Dorp (1492), één op de Brul (1456) en een andere ten Ekent (1466). Vóór het einde van de 16e eeuw waren er 13, nl. 3 op de Brul, 3 op het Dorp, 3 ten Ekent, 2 ten Ede, 1 in de Culsbroek en 1 op de Hoogstraat. Deze gingen ten onder tijdens de beroerde tijden op het einde van de 16e eeuw. Eén die begin van de 17e eeuw werd heropgericht, kreeg verbod nog te brouwen, omwille van het octrooi verleend aan de stad Aalst.

Deze brouwerijen, « kamme » genoemd, hadden slechts een lokaal belang en dienden soms alleen om in de behoeften van een uitgebate herberg te voorzien. Vele herbergen hadden immers hun eigen brouwerij, met zeer primitieve installatie (vergelijk een geheime stokerij met een stokerij !).

Vier **herbergen** zijn ons bekend op het Dorp in de 15e eeuw, waarvan drie tevens een brouwerij waren, nl. **het Schaak** (15e - 17e E.), **de Hert** (15e - 18e E.) en **de Zwaan** (15e - 18e E.); verder **de Lelie** (14e - 16e E.). Vermoedelijk waren er ook op de andere wijken.

De dorpsbewoners, om zich te beveiligen tegen de misbruiken vanwege de plaatselijke rechtspraak en tevens als een soort maatschappelijke verzekering, stelden zich talrijk onder de bescherming van een stad, in de hoedanigheid van buitenpoorters. Deze steden waren vooral Aalst en Geraardsbergen.

Voor dit poorterschap werd jaarlijks betaald : te Aalst 6 groten en 14 schellingen parisis bij het overlijden; te Geraardsbergen 7 groten.

Het poorterschap verleende, naast hogergenoemde beveiliging, eveneens ontslaging van de last van dode hand of « beste kateil » aan de heer te voldoen.

De gegevens, wat het buitenpoorterschap betreft, zijn onvolledig, maar tonen aan dat de meeste eigenaars hun bezit op die manier beveiligden. Tabel I geeft een overzicht van het aantal poorters, in zover het mogelijk is dit uit de bewaarde registers van de buitenpoorters van Aalst en Geraardsbergen (Ra. Gent) op te maken.

In 1396 telde Haaltert negenennegentig buitenpoorters te Geraardsbergen. Hierbij komen deze van Aalst. — Voor de jaren 1552-1590 waren 157 personen (w.o. 99 eveneens de echtgenote + 4 weduwen) buitenpoorters van Aalst. Dus minstens 103 gezinnen. Hieraan dient een onbekend aantal voor Geraarsbergen toegevoegd. Wat er op wijst dat minstens 2/3 van de bevolking genoot van deze vorm van maatschappelijke zekerheid.

Voor de jaren, waarin een vergelijking mogelijk is, blijkt dat de inwoners van Haaltert, wat het poorterschap betreft, meer afgestemd

waren op het verder afgelegen Geraardsbergen, dan op het nabije Aalst. Vermoedelijk oordeelden zij dat men het gemakkelijker kon klaar spelen met een gezagsorgaan dat niet te dicht in de buurt vertoefde !

TABEL I

Haaltertse buitenpoorters te Aalst en te Geraardsbergen.

Periode	Aalst	Geraardsbergen
1396	?	99
1552-1560	79	?
1561-1570	31	?
1571-1580	30	?
1581-1590 (x)	22	?
1591-1600	10 (onvoll.)	?
1601-1610	?	38
1611-1620	?	11
1621 1630	?	21
1631-1640	?	40
1641-1650	2 (onvoll.)	43
1651-1660	6	84
1661-1670	9	12 (onvoll.)
1671-1680	7	?
1681-1690	3	?
1691-1700	2	6 (onvoll.)
1701-1710	—	27
1711-1720	1	17
1721-1730	—	22
1731-1740	?	17
1741-1750	?	16
1751-1760	?	39
1761-1770	?	14
1771-1780	?	6
1781-1790	?	5

(x) Te Aalst werden van 1580-1586, wegens de troebele tijd, weinig poorters ingeschreven.

Gezien te Haaltert met een landbouwbedrijf zowel de kulturen als de veestapel nauw verbonden zijn, valt te verkiezen, vooraleer de eigendomsverhouding en versnippering van de bedrijven na te gaan, te handelen over de verscheidene teelten en over de veestapel, die de inkomsten vormen van het landbouwbedrijf en werden aangewend bij de eksploitatie.

Kulturen.

Tabel II tracht een overzicht te geven op gebied van verscheidenheid van de landbouwteelten in de loop van de laatste eeuwen.

TABEL II

De verscheidenheid van de kulturen, opgemaakt uit de verschillende stichtingen in de vroegere eeuwen en uit de landbouwtellingen, evenals uit het toponimisch materiaal.

Teelten	14e E.	15e E.	16e E. (1571)	18e E. (1732)	1846	1866	1880	1895	1929	1950
Tarwe	(a)	(b)	(c)		406 ha 79 a	125 ha 9 a	156 ha	169 ha 3 a	172 ha 75 a	85 ha 78 a
Spelt					14 ha 48 a	12 ha 14 a	15 ha 79 a	2 ha 11 a	—	15 a
Masteluin		(b)			147 ha 78 a	142 ha 44 a	95 ha 57 a	44 ha 77 a	20 a	—
Rogge	(a)	(b)	(c)		84 ha 94 a	75 ha 66 a	74 ha 66 a	71 ha 4 a	110 ha 37 a	44 ha 16 a
Gerst	(a)		(c)		5 ha 66 a	20 ha 26 a	47 ha 36 a	8 ha 69 a	2 ha 21 a	8 ha 81 a
Haver	(a)		(c)		43 ha 79 a	35 ha 53 a	39 ha 96 a	26 ha 32 a	25 ha 43 a	34 ha 32 a
Erwten		(b)			4 ha 3 a	—	4 a	4 a	—	—
Bonen		(b)			47 ha 80 a	4 ha 77 a	30 a	16 a	—	—
Boekweit					4 ha 74 a	28 a	—	46 a	—	—
Witloof					—	—	—	—	—	2 ha 63 a
Hop			3 ha (c)	1 ha 55 a (d)	43 a	—	77 a	28 a	—	—
Druiven	(a)									
Cichorei					1 a	—	—	42 a	2 a	3 a
Tabak								4 ha		—
					76 a	26 a	48 a	16 a	44 a	

Teelten	14° E.	15° E.	16° E. (1571)	18° E. (1732)	1846	1866	1880	1895	1929	1950
Kool- & Raapzaad		(b)[1]			59 ha 47 a	55 ha 25 a	10 ha 46 a	13 ha 98 a	—	—
Vlas	(a)			(e)	45 ha 48 a	30 ha 2 a	24 ha 20 a	7 ha 98 a	16 a	—
Voederbieten					—	38 a	5 ha 72 a	22 ha 45 a	38 ha 77 a	44 ha 61 a
Aardappelen					80 ha 72 a	113 ha 95 a	142 ha 96 a	128 ha 16 a	122 ha 91 a	58 ha 74 a
Klaver					400 ha 93 a	85 ha 22 a	104 ha 63 a	59 ha 51 a	29 ha 87 a	—
Rapen			(c)		440 ha 69 a	?	124 ha 77 a	139 ha 13 a	?	17 ha 35 a (f)
Wortels					4 ha 68 a	66 a	9 ha 96 a	5 ha 21 a	94 a	—
Boomgaarden					34 ha 68 a	31 ha 86 a	34 ha 14 a	53 ha 63 a	105 ha 30 a	59 ha 55 a
Moestuinen				(d)	24 ha 33 a	23 ha 99 a	21 ha 28 a	29 ha 19 a	30 ha 91 a	?
Boomkwekerijen					93 a	35 a	—	2 ha 7 a	63 a	1 ha 10 a
Weiden & Meersen	(a)	(b)	(c)	(d)	144 ha	97 ha	113 ha 92 a	113 ha 11 a	161 ha 95 a	170 ha 4 a
Bossen				30 ha	9 ha 64 a	6 ha 18 a	2 ha 36 a	—	2 ha 84 a	18 ha 61 a
Braakland					40 a	5 a	—	—	—	—
Parken							1 ha 28 a	1 ha 30 a	41 a	40 a
Teeltgronden										295 ha 9 a

(a) Uit de vergoeding aan de pastoor verleend in 1330 blijkt dat zowel tarwe, rogge, gerst als haver werden gekweekt; van ieder van deze gewassen ontving de pastoor jaarlijks 8 sisters. Eén wijngaard wordt reeds vermeld in 1366 (Hoek), een tweede in 1575 (Achterstraat). (b) De renten ten voordele van de Armendis bestaan uit 1 zak en 75 vaten rogge, 2 zakken en 30 vaten tarwe, 5 vaten masteluin, 4 vaten erwten; terwijl een Boonmeers (1491) en een Boonlochtstraatje (1540) aan de kulture van bonen herinneren. Raapzaadrenten wijzen op de kulture van raapzaad. (c) In 1571 worden tal van loofveldekens aangegeven, die wij later in een paar toponiemen weervinden. Naast een bepaalde som is de pachter van een gedeelte van de grote tienden verplicht tot 4 vaten tarwe, 4 vaten rogge, 4 vaten gerst en 4 vaten haver. Er waren 26 hoplochtingen, groot van 3 ½ roeden tot 1 dagwand 50 roeden (de meeste van 25 tot 50 roeden), in totaal ongeveer 10 dagwand. (d) In 1732 geeft het meetboek 7 hoplochtingen aan. De toponimie kent in 1776 een Kruienlochting. (e) Vlas, dat later gekweekt wordt voor de nijverheid, vinden wij in tal van inboedels aangegeven, maar steeds in kleine hoeveelheden, wat schijnt te wijzen op een bebouwing voor familiaal gebruik. In 1769 werden 80 dagwand vlas gekweekt. (f) In 1950 aangegeven als groenvoedergewassen. (g) De telling van 1950 vermeldt nog bloementeelt voor de handel 60 a, 100 m² bloementeelt onder glas en 33 a aardbeienteelt.

Bij het overschouwen van tabel II komt men tot volgende vaststellingen (waarbij evenwel niet uit het oog mag worden verloren de meer opbrengst van verschillende vruchten, als aardappelen, tarwe, enz.).

1° De teelt van tarwe (met ongeveer 4/5) en van rogge (met ongeveer de 1/2) kende een *gevoelige vermindering.*

2° De masteluin, na geleidelijke afname, is van de velden *verdwenen,* evenals de spelt, de boekweit, erwten en bonen als nijverheidsplant, hop, tabak, koolzaad, klaver en wortels.

3° De haver kende van 1846 tot 1866 een vermindering van ongeveer 10 ha, herstelde zich in 1880, om met 15 ha te verminderen in 1895 en opnieuw met een tiental ha te vermeerderen in 1950, te verklaren uit de aangroei van het aantal paarden.

4° De gerst, die van 1846 tot 1866 verviervoudigde, bereikte ongeveer het negenvoudige in 1880, om tot een zesde van het bereikte peil te dalen in 1895, evenals in 1950, na een nog diepere inzinking in 1929.

5° De aardappelteelt kende van 1846 tot 1880 een gestatige uitbreiding, met een geringe vermindering in 1895 en een gevoelige inzinking in 1950 tot beneden het peil van 1846, gezien deze kulture niet winstgevend meer blijkt.

6° De voederbieten hier in 1846, evenals in 1866 praktisch nog onbekend, vermeerderden van 5 ha in 1880 tot 22 in 1895 en 44 in 1950. Ook de boomgaarden kenden een uitbreiding tot 1929, waarna ze met ongeveer de helft verminderden.

7° Werden vooral in de periode omstreeks 1866 de weiden gescheurd, in de latere periode 1880-1900 werden er opnieuw aangelegd, om vooral na de 1e en 2e wereldoorlog, na tijdelijke verplichte scheuring, opnieuw te worden uitgebreid.

8° Een paar nieuwe nijverheidskulturen komen voor op de velden, nl. witloof, aardbeien en bloemen.

9° Op te merken valt eveneens de herbebossing, zodat de beboste

oppervlakte in 1950 het dubbel bereikt van 1846, al blijken deze volledig gerooid in 1895.

Veestapel.

De wijziging hierin kan men vaststellen op tabel III.

TABEL III

	Paarden		Ezels	Melkkoeien	Runderen	Varkens		Geiten	Schapen	Pluimvee	Bijenkorven
	boven 3 j.	onder 3 j.				+ 2 m.	— 2 m.				
1846	75	42	2	448	183	496	53	227	—	—	—
1866	59	34	—	498	112	428	49	306	2	4.168	28
1880	59	17	5	482	239	294	96	448	13	?	8
	landb. p.	andere p.				+ 6 m.	— 6 m.				
1929	66	9	—	401	132	430	96	266	258	10.206	—
1950	101	26	—	427	344	572		105	311	2.912	—

De paarden hebben de laatste jaren de « trekkoe » vervangen op de middelmatige bedrijven, en ook bij de landbouwers is, spijts de mindere rendabiliteit van de landbouw, meer welstand gekomen en kwamen de landbouwmachines (wat tot nog toe, vooral in deze kleine bedrijven, een paard vereist) de zwaarte van de arbeid verlichten.

Kende de veestapel van het hoornvee, evenals van de varkenskweek, geen noemenswaardige wijziging, de geiten verloren hun groeiende populariteit en werden verdrongen door de schapen.

Versnippering van de bedrijven.

Wat de bedrijven zelf betreft, ook hier is de tijd niet blijven stil staan. Benevens de grotere hoeven, en soms uit de versnippering ervan, kwamen kleinere landbouwuitbatingen tot stand.

Volgens het kohier van de twintigste penning (1570/71) waren op het dorp 225 gezinnen gehuisvest, die alhier hun bestaansmogelijkheid vinden. Zoals blijkt uit Tabel IV was de uitgestrektheid van de bedrijven zeer verscheiden. De 57 gezinnen, die nog over geen 30 aren beschikten, zullen hiermee moeilijk in hun levensonderhoud hebben kunnen voorzien. Onder deze zal dan ook wel het dienstpersoneel van de grotere landbouwuitbatingen te zoeken zijn.

TABEL IV

1571 (1)

Uitgestrektheid van de bedrijven :

in eigendom : 1068 dagwand 77 roeden (= 328 ha 85 a).

in pacht : 998 dagwand 13 roeden (= 307 ha 11 a).

(1) Kohier van de 20e penning van Haeltert-Kercscken, anº 1570/71 (Stadsarchief Gent, reeks 28, nr 37/129).

Onderverdeling	Eigenaars		Huurders		Totaal van de uitbatingen	Uitgedrukt in procenten
	volledig	voor meer dan de helft	volledig	overwegend		
minder dan 1 dagw. (= o. 30 a)	51 (a)	3	—	3	57	22 %
van 1 tot 3 d. 25 r. (= 1 ha)	27	25	1	16	69	27 %
van 1 tot 3 ha	27	32	—	19	78	30 %
van 3 tot 5 ha	5	10	—	4	19	7,4 %
van 5 tot 10 ha	2	6	—	7	15	6 %
van 10 tot 20 ha	—	6	—	8	14	5,4 %
meer dan 20 ha	—	—	2 (b)	1	3	1,1 %
	112	82	3	58	255	

(a) w.o. 3 die minder dan één dagw. verpachten; één die van 1-5 dagw. verpacht; negen die minder dan 10 roeden groot zijn. (b) nl. het hof te Culsbroek en het hof ter Heiden.

TABEL V

1571	Pachters binnen Haaltert zonder eigen woonst	Eigenaars-gebruikers, wonend buiten het dorp	Eigenaars-verpachters, wonend buiten het dorp of inwonend
	(20)	(15)	(134) *
minder dan 1 d.	2	8	37 (a)
van 1 tot 5 d.	12	5	74 (b)
van 5 tot 10 d.	3	1	6 (c)
van 10 tot 20 d.	2	1	9 (d)
van 20 tot 50 d.	1	—	5 (e)
meer dan 50 d.	—	—	3 (f)

* Hierin zijn niet begrepen de eigendommen van kerkelijke gemeenschappen of liefdadigheidsinstellingen. (a) + 1 huisstede. In totaal 17 d. 53 r. (b) + 1 huisstede. In totaal 166 d. 5 r. (c) in totaal 45 d. 88 r. (d) in totaal 148 d. 44 r. (e) in totaal 174 d. 75 r. (f) in totaal 272 d. 60 r., w.o. het hof te Culsbroek (84 d. 60 r.), eigendom van Jo^{r} Frans de Vremde en Adriaan de Pape, en het hof ter Heiden (132 d.), waarvan 44 d. op Erembodegem en 2 d. op Denderhoutem, eigendom van Jacob Clocman.

Verder één windmolen, eigendom van Jo^{r} Cornelius Cabeliau, en één watermolen (te Gotegem), eigendom van Boudewijn van Nieuwerborch.

Tabel VI geeft een overzicht van de gronden in bezit van kerkelijke gemeenschappen en liefdadigheidsinstellingen. Een vergelijking wordt gemaakt aan de hand van het kohier van de 20e penning (1571) en van het meetboek van 1732. Het eerste is ten zeerste onnauwkeurig wat de eigendommen van het S. Maartenskapittel betreft.

Deze instellingen, vooral in de middeleeuwen rijk begiftigd, be-

zaten meer dan 600 dagw. (= 150 ha) in eigendom, hetzij ruim 1/6 van de oppervlakte van het dorp.

TABEL VI

Eigendommen van kerkelijke gemeenschappen of liefdadigheidsinstellingen.

	1571	1732
Kerk van Haaltert	41 d.	48 d. 86 r.
Pastoor van Haaltert	2 d. 30 r. (onv.)	42 d. 47 r.
H. Geest van Haaltert	34 d.	32 d. 96 r.
Kapelanie van Haaltert	?	20 d. 74 r.
Kapittel van S. Maarten, Aalst	(onvoll.)	348 d. 10 r.
Canterije van S. Maarten, Aalst	5 d.	—
Quotidianen van S. Maarten, Aalst	9 d.	13 d. 71 r.
Kapelanie van Aalst	1 d. 50 r.	?
Laserije van Aalst	1 d. 80 r.	?
H. Geest van Aalst	7 d. 72 r.	11 d. 41 r.
Begijnen van Aalst	14 d.	12 d. 60 r.
Willemijnen van Aalst	6 d. 86 r.	3 d. 35 r.
Jezuïeten van Aalst	—	4 d. 12 r.
Kerk van Kerksken	1 d. 25 r.	3 d. 84 r.
Pastoor van Kerksken	13 d. 25 r.	?
H. Geest van Kerksken	4 d. 25 r.	6 d. 35 r.
Kapelanie van O.L.Vr. te Kerksken	42 r.	?
S. Baafs te Gent	?	3 d. 35 r.
S. Jans te Gent	?	1 d. 81 r.
S. Jacobs te Gent	?	86 r.
S. Clara te Gent	?	10 d. 52 r.
Hospitaal te Gent	?	3 d. 65 r.
Quotidianen te Gent	12 d.	?
Kerk van Heldergem	4 d.	3 d. 88 r.
H. Geest van Heldergem	1 d. 50 r.	1 d. 50 r.
Kerk van Erpe	1 d.	?
H. Geest van Mere	1 d.	2 d. 95 r.
H. Geest van Nieuwerkerken	50 r.	45 r.
Kapelanie van Nieuwerkerken	?	1 d. 73 r.
H. Geest van Denderhoutem	27 r.	36 r.
Pastoor van Gijzegem	35 r.	?
Pastoor van Lede	50 r.	?
Abdij van Anchin	3 d. 70 r.	7 d. 99 r.
Abdij van Ninove	10 d.	12 d. 17 r.
Hospitaal van Wesemael	3 d.	?

Zoals verder uit het demografisch overzicht blijkt, kende de bevolking een gevoelige achteruitgang, zowel ten gevolge van de troebelen gedurende het laatste kwart van de 16e eeuw (het aantal kommunikanten verminderde ongeveer met de helft), als ter oorzake van de verwoestingen aangericht door de zo gevreesde pest

midden de 17e eeuw. Het is dan ook niet te verwonderen dat het dorp 100 jaar later, in 1732, slechts 219 gezinnen telt (2).

Het meetboek van 1732 brengt tegenover 1571 een belangrijke vermindering van de bedrijven, met minder dan 1 ha bouwland, aan het licht. Bereikten deze in 1571 59 %, in 1732 is dit nog slechts 33,7 %. Integendeel zijn de bedrijven van 1 tot 3 ha van 30 tot 42 % vermeerderd, wijl het procent van deze van 5 - 10 ha verdubbelde (van 6 tot 12,7 %). De grootste landbouwuitbatingen (10 - 20 ha) verminderden van 17 tot 12.

En spijts de menigvuldige oorlogen, met de zware belastingen (einde 17e, begin 18e eeuw), moet er toch een periode van bevredigende welstand zijn voorafgegaan, waarin het aantal bezitters van een eigen bedrijf steeg van 44 % tot 77 %, terwijl dit van de huurders daalde van 24 % tot 4 %.

In dezelfde verhouding is de gebruikte eigendom gestegen van 328 tot 420 ha en het pachtland verminderd van 307 tot 225 ha. Dit betekent tegenover 1571 een vermeerdering van 13 % ten voordele van het eigendomsbedrijf.

TABEL VII

1732 (3)

Uitgestrektheid van de bedrijven :

in eigendom : 1368 dagwand (= o. 420 ha).

in pacht : 730 dagwand (= o. 225 ha).

Onderverdeling	**Eigenaars** volledig	erf en pacht (a)	**Huurders**	Totaal van de uitbatingen	Uitgedrukt in procenten
minder dan 1 ha	69	—	5	74	33,7 %
van 1 tot 3 ha	74	17	1	92	42 %
van 3 tot 5 ha	10	2	1	13	6 %
van 5 tot 10 ha	14	13	1	28	12,7 %
meer dan 10 ha	2	8	2	12	5,5 %
	169	40	10	219	

(a) erf en pacht zijn beide van ongeveer gelijke oppervlakte.

In een tijdsverloop van 115 jaar, waarin een periode van rust werd gevolgd door de inval van de Franse republikeinen en de voortdurende oorlogen onder het keizerrijk, groeide op het dorp het aantal gezinnen van 219 in 1732 tot 355 in 1774 (4) en tot 519

(2) Er waren hier in 1732 219 bewoonde huizen en hoven : 48 op Dorp, Achterstraat en Hoogstraat, 41 op de Brul, 35 ten Ede, 43 ten Ekent, 16 in de Boekent, 6 op ter Heiden (Eiland), 2 op het Zwarthaar, 11 op de Keiberg, 3 op Brantegem, 4 te Gotegem, 3 te Mussenzele en 6 op de Hoek.

(3) Loper en Meetboek van Haaltert en Kerksken van 1732 (Gemeentearchief van Haaltert).

(4) Wijken in 1774 (Par. Arch.) : ten Ede 49 gezinnen, Brul 67 gez., Plaats 92 gez., ten Ekent 72 gez., Boekent 46 gez., Gotegem 12 gez., « kant van Kerksken » 17 gez., waarvan 67 noodlijdenden.

in 1846. Dit had voor gevolg een versnippering van de landbouwbedrijven, die zou blijven voortduren tot de dag van heden. De kleinste bedrijven, van minder dan 1 ha, bereikten 63 % van het totaal, met het gevolg dat de grotere in aantal verminderden. De grootste bedrijven evenwel wisten zich niet slechts te handhaven, maar vermeerderden van 12 tot 18.

Wat de uitbaters-eigenaars betreft, ook hier valt een achteruitgang te bestatigen. De gronden blijken meer in het bezit te zijn gekomen van grotere eigenaars, zodat de bebouwde grond in eigendom daalt van 65 tot 57,7 %. Op te merken valt, dat het aantal huurders (volledig of ten dele) van 1732 tot 1846 vermeerderde van 50 tot 256. De ruim 100 ha, eigendom van kerkelijke instellingen, die ten tijde van de Franse revolutie werden aangeslagen en verkocht, kwamen voor meer dan 90 % niet in handen van de pachters (die uit gewetensbezwaar die goederen niet durfden te kopen), maar vooral van personen uit Aalst en Gent (5).

In 1846 beschikten wij voor het eerst over gegevens betreffende de landbouwbevolking. 768 personen boven de 12 jaar, w.o. 625 mannen en 175 vrouwen, behoorden tot deze bevolkingsgroep. Op de grotere bedrijven waren 94 knechten en 47 meiden behulpzaam, aan wie, naast de dagelijkse kost, een dagloon van respectievelijk 50 en 36 centiemen werd betaald (6).

De gezinnen van kleine landbouwers vonden tot nog toe een bijverdienste in het spinnen en weven. Dit verviel totaal bij de opkomst van de mekanische weverijen. Dit werk aan huis had immers geleidelijk aan ook een nijverheidskarakter gekregen. Er werd niet slechts gesponnen en geweven (o. 200 weefgetouwen) om in de familiale behoeften te voorzien, maar tevens voor de verkoop. Iedere zaterdag werd de koopwaar naar de wekelijkse markt te Aalst gebracht, of verkocht aan de stedelingen ten huize, zowel het lijnwaad als het half-lijnwaad.

Een poging van het Nijverheidscomité, gedurende de hongerjaren 1845 - 48 om de weefkunst van de ondergang te redden, liep schipbreuk. Aan de vrouwelijke werklozen kwam het kantwerk, dat zowel thuis als op het atelier werd beoefend, een karig loon verzekeren.

De grote nood die er toen heerschte blijkt het duidelijkst uit het aantal gezinnen gesteund door de Kommissie van Openbare Onderstand. Van de 621 gezinnen, die het dorp in 1846 telde, waren er ongeveer 1/3 of 197 aangewezen op steun. Deze gezinnen vertegenwoordigden 899 personen (in het begin van de 19e eeuw waren er slechts 200 behoeftigen).

De mooie huizen van vandaag de dag waren toen nog droomkastelen. Zeshonderd en acht huizen waren zonder verdiep en slechts

---

(5) « Vente des biens nationaux », in fonds Frans Bewind, nrs 1474-76 (Ra. Gent).

(6) In 1681 werden de graandorsers 8 stuivers daags vergoed (Rekening van S. Maartenskapittel te Aalst. Dek. Arch., nr 190).

tien met een verdiep. Drieënzeventig huisgezinnen beschikten slechts over één kamer; 249 over twee kamers en 299 over 3 en meer kamers. Er waren toen te Haaltert 58 huizen verzekerd tegen brandschade.

TABEL VIII

1846 (7)

Uitgestrektheid van de bedrijven :
in eigendom : 499 ha 73 a.
in pacht : 366 ha 59 a.

Onderverdeling	**Eigenaars**		**Huurders**		Totaal van de uitbatingen	Uitgedrukt in procenten
	volledig	voor het grootste gedeelte	volledig	ten dele		
50 a en minder	94	30	41	92	257	63 %
51 a tot 1 ha	7	24	2	39	72	
1 tot 2 ha	3	28	—	32	63	23 %
2 tot 3 ha	4	32	3	20	59	
3 tot 4 ha	3	12	—	7	22	5,3 %
4 tot 5 ha	—	6	—	—	6	
5 tot 6 ha	—	4	1	4	9	4 %
6 tot 7 ha	—	1	—	2	3	
7 tot 8 ha	—	1	—	1	2	
8 tot 9 ha	1	2	—	2	5	
9 tot 10 ha	—	—	—	3	3	
10 tot 15 ha	—	7	—	6	13	3,4 %
15 tot 20 ha	—	4	—	—	4	
25 tot 30 ha	—	—	—	1	1	
	112	151	47	209	519	

Op 20 jaar tijd (van 1846 tot 1866) groeide het aantal bedrijven van 519 tot 747 of met meer dan 1/3; de bedrijven van minder dan 1 ha vermeerderden van 329 tot 510, w.o. vooral de kleine huurders 2/3 toenamen.

Anderzijds verdwenen de bedrijven boven de 8 ha, waarvan er in 1846 nog 26 waren.

Opnieuw valt een kleine vermindering van 1,5 % aan te stippen van het aantal eigenaars-gebruikers.

TABEL IX

1866

Kadastraal belastbaar : 896 ha (a).
Bebouwde gronden : 862 ha.
in eigendom : 482 ha (b).
in pacht : 380 ha (c).

(7) Deze inlichtingen, ook voor de latere periode, werden gelicht in de archieven van « de Dienst voor Statistieken », te Brussel. Een dienstwillig personeel was mij hierbij zeer behulpzaam. Waarvoor mijn dank !

Onderverdeling	Eigenaars volledig	Eigenaars voor meer dan de helft	Huurders (d) volledig	Huurders (d) grotendeels	Totaal van de uitbatingen	Uitgedrukt in procenten
minder dan 25 a	118	6	101	27	252	
25 tot 50 a	45	7	37	40	129	65 %
50 tot 100 a	27	30	21	51	129	
1 tot 2 ha	19	41	15	41	116	
2 tot 3 ha	8	30	1	17	56	23 %
3 tot 4 ha	2	17	—	8	27	
4 tot 5 ha	—	—	—	—	—	3,6 %
5 tot 6 ha	—	6	1	5	12	
6 tot 7 ha	—	10	—	8	18	5 %
7 tot 8 ha	3	5	—	—	8	
	222	153	176	197	747	

(a) Kadastraal belastbaar in 1880 : 889 ha 61 a, in 1895 : 913 ha 2 a (b) in 1895 : 362 ha 17 a (c) in 1895 : 405 ha 48 a (d) verhuurd per ha in 1860 162 Fr, in 1866 180 Fr.

De statistieken voor 1929 wijzen op een nieuwe aangroei van de kleine bedrijven (voor zeer velen niet meer het hoofdberoep !) en nog wel met meer dan 10 procent; wijl de midden bedrijven ongeveer konstant bleven en de bedrijven van 5 tot 10 ha verminderden met ongeveer 3/5 of van 38 tot 15. Twee bedrijven van meer dan 10 ha waren opnieuw gevormd.

Nogmaals verminderde het aantal eigenaars-gebruikers met ongeveer 1,2 %.

TABEL X

1929

Onderverdeling	In eigendom voor het totaal	In eigendom voor meer dan de helft	In huur voor het totaal	In huur voor meer dan de hefet	Totaal van de uitba- uitba-	Uitgedrukt in procenten
minder dan 1 ha	231	53	192	140	616	75 %
1 tot 5 ha	36	66	9	72	183	22 %
5 tot 10 ha	3	9	1	2	15	1,8 %
10 tot 20 ha	1	1	—	—	2	0,2 %
	271	129	201	214	816	

Reeds vanaf 1900 kende de landbouw een deining en vermeerderden de landbouwbedrijven niet in verhouding van de aangroei van de bevolking. Tal van personen verlieten het te kleine bedrijf om in de vreemde (Frankrijk en Noord-Amerika) een winstgevender betrekking te zoeken... of door dagloon op de fabriek hun inkomen te verbeteren.

Ter plaatse zelf kwam geen nijverheid tot stand. Een poging omstreeks 1880 een weverij op te richten, die aan 120 arbeiders werk verzekerde en 150.000 m. lijnwaad produceerde, kende geen duurzaam bestaan.

Slechts de kantnijverheid kende er gedurende ongeveer honderd jaar een grote bloei en was zeer verdienstelijk voor de talrijke

fabrikanten (de jaren na de eerste wereldoorlog waren hierin zeker een hoogtepunt) (8) van applicatie op tule of Brusselse kant (point de Bruxelles), Venetiaanse kant (point de Venise), naaldewerk (point de rose), « luxueil », « point duchesse », en klosjeswerk, waardoor aan vele meisjes en vrouwen (om niet te spreken

Klosjeskantwerkster.

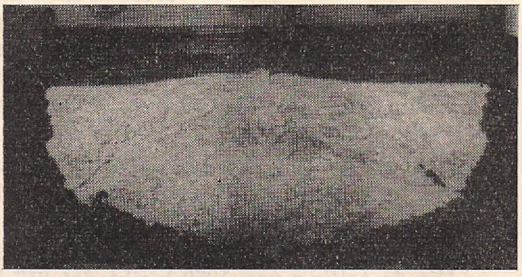

Processiesluier van het O.L. Vrouwbeeld, in klosjeskant.

van de kinderen, die tot vóór de eerste wereldoorlog, vanaf hun 7 jaren vóór het kantkussen werden geplaatst) ter plaatse en in de omgeving werk werd verschaft. Het klein loon deed langzamerhand deze betrekking prijsgeven, voor een winstgevender werkgelegenheid op de naaimachine, fabriek of atelier.

Deze nijverheid is er zeker niet vreemd aan, dat Haaltert reeds vroeg een brede middenstand of burgerij bezat.

De onttakeling van de landbouw ging na 1929 met rasse schreden vooruit, zoals duidelijk blijkt uit de telling van 1950 en welke wordt aangegeven in Tabel XI.

TABEL XI

Land- en tuinbouwers (9), ingedeeld naar de grootte klasse van de uitbating, in **1950.**

Kadastraal belastbare oppervlakte : 913 ha 70 a.
Totale landbouwoppervlakte : 567 ha 93 a + 1 a onder glas.

Onderverdeling	**In eigendom**		**In huur**		Totaal van de uitbatingen	Uitgedrukt in procenten
	voor het geheel	voor meer dan de helft	voor het geheel	voor meer dan de helft		
minder dan 1 ha	2	—	—	1	3	1,9 %
1 tot 3 ha	9	23	10	42	84	54,9 %
3 tot 5 ha	3	13	2	24	42	27,4 %
5 tot 10 ha	4	6	1	12	23	15 %
10 tot 20 ha	1	—	—	—	1	0,65 %
	19	42	13	79	153	

(8) Omstreeks 1890 waren te Haaltert 13 kantuitgevers, die werk verschaften aan 800 meisjes en vrouwen. — Na de eerste wereldoorlog waren er meer dan 30 kantfabrikanten, die sindsdien geleidelijk in aantal verminderden.

(9) Er waren slechts drie tuinbouwers, met respektievelijk 48 a, 88 a en 1 ha 57 a.

Bij de telling waren er 590 landbouwbedrijven, w.o. 7 zonder teelten en 433 minder dan 1 ha groot. Van deze laatste waren er slechts 3, zoals uit bovenstaande tabel blijkt, die als eerste beroep werden uitgebaat. Zodat de landbouwbedrijven (als beroep) van minder dan 1 ha omzeggens volledig zijn uitgeschakeld. Van 616 in 1921 en 501 in 1866 zijn zij gesmolten als sneeuw voor de zon en blijven er nog slechts 3, waaronder dan nog 2 uitgebaat als tuinbouw. De bedrijven van 1 tot 5 ha verminderden van 183 eenheden tot 126, terwijl deze van 5 tot 10 ha met 8 vermeerderden.

Het aantal land- en tuinbouwbedrijven verminderde met ongeveer 4/5 tegenover 1866.

Het verval van het kleinere landbouwbedrijf, gezien de ekonomische onleefbaarheid, toont aan dat tal van inwoners als arbeider of bediende, in handel of nijverheid, een bestaansmogelijkheid hebben gevonden zoals verder wordt aangegeven.

Uit de telling van 1950 blijkt dat 217 ha 27 a of 45,2 % in eigendom wordt uitgebaat en 262 ha 12 a of 54,8 % wordt in huur gehouden. Wij zijn dus nog ver af van de verwezenlijking van de leuze : landbouwland in boerenhand.

Tabel XII geeft een overzicht over de evolutie van de bedrijven in de loop van de jaren.

TABEL XII

Overzichtelijke tabel voor de jaren 1571, 1731, 1846, 1866, 1929, 1950.

Bedrijven	1571	1732	1846	1866	1929	1950
van minder dan 1 ha	176 (59 %)	74 (33,7 %)	329 (63 %)	500 (65 %)	616 (75,6 %)	3 (1,9 %)
van 1 tot 3 ha	78 (30 %)	92 (42 %)	122 (23 %)	172 (23 %)	183 (22,4 %)	84 (54,9 %)
van 3 tot 5 ha	19 (7(4 %)	13 (6 %)	28 (5,3 %)	27 (3,6 %)		42 (27,4 %)
van 5 tot 10 ha	15 (6 %)	28 (12,7 %)	22 (4 %)	38 (5 %)	15 (1,8 %)	23 (15 %)
van 10 tot 20 ha en meer	17 (6,5 %)	12 (5,5 %)	18 (3,4 %)	0	2 (0,2 %)	1 (0,65 %)

Men stelt vast :

1° Een geleidelijk verdwijnen van de grote bedrijven boven de 10 ha.

2° Een voortdurende aangroei van de bedrijven met minder dan 1 ha bouwgrond tot in 1929, uitgezonderd in de 18e eeuw en in 1950, wanneer een vermeerdering van de bedrijven van 1 tot 3 ha wordt vastgesteld.

3° Na een langzame afname in ten honderd van de bedrijven van 3 tot 5 ha, vanaf 1571 tot 1866 met de helft, valt een grote vermeerdering op in 1950.

4° Een schommeling in de bedrijven van 5 tot 10 ha : na een verdubbeling van deze bedrijven in 1732 tegenover 1571, een nieuwe aangroei in 1866, volgt een vermindering in 1929, met een nieuwe stijging in 1950.

5° De invloed van de industrialisatie is vooral gevoelig van na de telling van 1929, wanneer de kleinere bedrijven, die niet winstgevend en zelfs niet leefbaar meer blijken, opgegeven worden.

Sociale samenstelling van de bevolking.

De bevolking van Haaltert, die voorheen grotendeels tot de boerenstand behoorde, kende een verschuiving naar handel en nijverheid. Nog slechts 153 gezinnen op de 1574, die het dorp bewonen, leven van het landbouwbedrijf; de overigen hebben een andere bestaansmogelijkheid gevonden.

De desertie van de landbouw, begonnen midden de 19e eeuw, nam een grote uitbreiding na de eerste wereldoorlog en duurde voort tot heden ten dage. Tabel XIII wijst op de evolutie op sociaal gebied.

TABEL XIII

Bedrijf	1910		1930				1947 (a)					
	Zelfstandigen	Arbeiders	Zelfstandigen		Arbeiders en helpers		Zelfstandigen		Helpers		Arbeiders en bedienden	
			M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Landbouw							165	10	59	13	38	4
Voedingsnijverh.	82	71	75	12	108	41	46	1	6	—	99	70
Houtnijverh.	22	15	24	—	42	1	15	—	1	—	62	1
Kledingnijverh.	25	21	4	13	6	3	11	10	1	4	17	86
Bouwbedrijf	13	26	—	—	480	2	14	—	2	—	346	—
Textiel	44	830	25	4	51	238	7	1	—	3	78	130
Andere bedrijven	85	69	72	5	234	15	152	63	10	11	550	176
	271	1032	190	34	981	300	410	85	79	31	1190	467

(a) onder de aktieven waren er in 1947 2 zelfstandigen, 5 bedienden en 84 arbeiders werkloos.

In 1880 waren in één plaatselijk textielbedrijf 119 arbeiders werkzaam, verder was er een brouwerij met 5 arbeiders en twee graanmolens.

Volgens de telling van 1947 waren er 410 patroons, 125 bedienden, 1065 arbeiders en 79 helpers, voor wat de mannelijke bevolking betreft; onder de vrouwen waren 85 patroons, 62 bedienden, 405 arbeidsters en 31 helpsters.

Onder de aktieve bevolking telde men 497 zelfstandigen of 21,9 %, 187 bedienden of 8,2 %, 1470 arbeid(st)ers of 64,9 % en 110 help(st)ers of 4,8 %. Van die zelfstandigen zijn 175 landbouwers 35,2 %, met 72 help(st)ers op het bedrijf. Van de bedienden waren 52 in openbare diensten, evenals 13 arbeid(st)ers; in P.T.T. 12 bedienden en 7 arbeiders. In het vervoerbedrijf vonden 2 patroons, 14 bedienden en 40 arbeiders een bestaansmogelijkheid; terwijl in

groot- en kleinhandel 135 zelfstandigen, 11 bedienden, 69 arbeid(st)ers en 11 help(st)ers werkzaam waren. Het aantal herbergiers, dat in 1910 53 bedroeg vermeerderde tot 84 in 1937. Er waren in dit laatste jaar 45 winkels, 11 beenhouwerijen, 10 witgoedwinkels, 8 fietsenwinkels, 8 ijzerwerkwinkels, 8 groentenwinkels, enz.

Bij een vergelijking tussen de cijfers van 1866 en 1947, komt men tot de vaststelling dat in 1866 1189 mannen of 74,1 % en 596 vrouwen of 39,3 % bedrijvig waren, tegen in 1947 1673 mannen of 59,1 % en 567 vrouwen of 19,5 %; in 1866 waren 411 mannen en 919 vrouwen zonder beroep (voor het grootste gedeelte kinderen), in 1947 waren 1161 mannen en 2329 vrouwen (w.o. naast de kinderen, ten onrechte de huishoudsters worden gerekend) zonder bedrijvigheid. De aangroei van de niet-aktieve bevolking is vooral te wijten aan de schoolplicht tot 14 jaar, het voortgezet onderwijs en het ouderdomspensioen op 65 jaar.

Bij gebrek aan plaatselijke nijverheid (10) werken tal van inwoners buiten de gemeente, zoals blijkt uit onderstaande tabel:

TABEL XIV

Arbeidsplaats	1930				1947			
	Arbeiders		Bedienden		Arbeiders		Bedienden	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Haaltert	245	219	15	1	185	167	42	20
Arrondissement Aalst	52	21	10	2	45	92	23	19
Brusselse agglomeratie	412	29	13	—	684	146	50	20
Elders in het land.	77	7	7	—	31	2	5	2
In het buitenland	—	—	—	—	21	1	4	1
Totaal	784	272	45	3	966	408	124	62

In de loop van 17 jaar vermeerderde het aantal arbeid(st)ers en bedienden, die de verplaatsing doen, met ongeveer 500 eenheden. Het aantal bedienden werd ongeveer verviervoudigd, terwijl dit van de vrouwelijke bedienden werd vertwintigvoudigd.

Dagelijks verplaatsen zich een klein duizendtal arbeidskrachten per spoor naar hun respectievelijke werkgelegenheden. Opvallend is de aantrekkingskracht van de hoofdstad, dit vooral dank zij de spoorverbinding met Brussel. Het arrondissement Brussel ontvangt 900 werkkrachten, w.o. voor de stad zelf 341 arbeiders en 68 arbeidsters, 42 mannelijke en 17 vrouwelijke bedienden. Het arrondissement Aalst schenkt werkgelegenheid aan 179 personen, w.o. de stad Aalst 75 arbeiders en 50 arbeidsters naast 18 m. en

(10) In 1937 bestond er (tot o. 1950) een pastijbakkerij (S. Anna), die werk verschafte aan 10 bedienden, 20 arbeiders en 46 arbeidsters; verder een marmer- en steenkapperij met 3 bedienden en 30 arbeiders. De overige bedrijven en handelsinrichtingen telden hoogstens 5 arbeid(st)ers.

10 vr. bedienden, Kerksken 17 arbeiders, 25 arbeidsters en één bediende, Erembodegem 19 arbeiders, 9 arbeidsters en 2 vr. bedienden. De overigen zijn verspreid als volgt : 5 arbeiders en 1 m. bediende in het arrondissement Gent, 3 arbeiders in het arrondissement Dendermonde, 2 arbeiders en 1 vr. bediende in het arrondissement Oudenaarde, 6 arbeiders in het arrondissement Nijvel, 1 arbeider en 2 m. bedienden in het arrondissement Leuven, 2 arbeiders, 2 m. en 1 vr. bediende in de provincie Antwerpen, 2 mijnarbeiders in de provincie Limburg, 2 arbeiders en 1 arbeidster in West-Vlaanderen, 7 arbeiders in Henegouwen, 1 arbeider in de provincie Luik en 1 arbeidster in de provincie Luksemburg. Wat het buitenland betreft zijn 6 arbeiders werkzaam in Frankrijk en 15 in de Verenigde Staten van Amerika; één m. bediende in Italië en 3 in Belgisch Kongo; één vr. bediende en één arbeidster in Duitsland.

Welstand en ontwikkeling.

De grotere welstand van de bredere bevolkingslaag blijkt onder meer uit de verbetering van de huisvesting. Zoals hoger aangegeven, waren er in 1846 op de 618 huizen van het dorp slechts tien met een verdieping. Drieënzeventig waren krotwoningen en de bewoners beschikten slechts over één kamer, 249 gezinnen beschikten over 2 kamers en slechts 299 over 3 en meer kamers. Hierin kwam een grote verandering, en vooral sinds de tweede wereldoorlog werd naast het praktische ook het estetische niet uit het oog verloren, bij nieuwbouw en verbouwing.

Toch mag de toestand bij de telling van 1947 voor vele gezinnen nog niet ideaal worden genoemd, al beschikken de meesten over een behoorlijk aantal woonvertrekken, in verhoudng tot de gezinsleden. Voor velen staat evenwel nog geen bevredigende huisvesting ter beschikking. Tot deze kategorie behoren ongeveer 1/3 van de gezinnen. Tabel XV geeft hieromtrent een duidelijk overzicht.

TABEL XV

Aantal woonvertrekken.

	1 w.	2 w.	3 w.	4 w.	5 w.	6 w.	7 w.	8 w. en meer	Totaal
1 persoon	12	57	19	19	4	5	1	—	117
2 personen	18	124	84	84	19	12	6	13	350
3 personen	14	130	74	92	33	14	10	7	374
4 personen	6	68	73	114	29	20	6	10	326
5 personen	5	22	43	66	28	17	10	11	202
6 personen	3	8	18	29	14	9	4	7	92
7 personen	—	7	12	17	9	5	7	5	62
8 personen en meer	—	4	5	15	2	4	4	7	41
Totaal	58	420	328	426	138	86	48	60	1564

Ook het analfabetisme werd geleidelijk overwonnen, dit vooral sinds de invoering van de wet op de schoolplicht. Tabel XVI wijst op de evolutie op dit gebied.

TABEL XVI

Jaar	Lezen en schrijven		%	Ongeletterd		%	Samen
1866	782 m.	697 vr.	47,4	818 m.	818 vr.	52,6	3115
1880	976 m.	926 vr.	55,7	742 m.	766 vr.	44,3	3410
1890	1119 m.	1060 vr.	60,2	753 m.	736 vr.	39,8	3614
1900	1167 m.	1209 vr.	59,0	827 m.	821 vr.	41,0	4024
1910	1555 m.	1627 vr.	68,2	737 m.	742 vr.	31,8	4661
boven 21 j.	1012 m.	1057 vr.	81,9	220 m.	237 vr.	18,1	
1920	1517 m.	1697 vr.	65,8	926 m.	741 vr.	34,2	4881
1930	2059 m.	2064 vr.	78,0	584 m.	589 vr.	22,0	5296
ouder dan 7 j.				223 m.	205 vr.	8,0	
1947	2408 m.	2512 vr.	85,9	428 m.	384 vr.	14,1	5722
7-21 j				30 m.	21 vr.	0,8	
ouder dan 21 j.				125 m.	95 vr.	3,8	

Niet slechts kan 95 % van de volwassen bevolking lezen en schrijven, maar meer sociale welstand bracht mee dat velen middelbare, normaal en hogere studies deden. Bij de telling van 1846 liep geen enkel inwoner van Haaltert elders school. Hierin is geleidelijk aan een wijziging gekomen. Eerst de zonen en dochters, van de grote en middelmatige landbouwbedrijven; later de kinderen van de middenstander en zelfs van de arbeider; zodat het aantal personen, die twee of meer talen machtig waren, in 1947, ongeveer 10 % van de bevolking uitmaakten. Tabel XVII verduidelijkt de ontwikkeling in de loop van honderd jaar.

Taalkennis en taalgebruik.

TABEL XVII

	Kennen en spreken		Onbespraakten	Kennen			Spreken meest	
	alleen Nederl.	alleen Frans		Ned.-Fr.	Ned.-Fr.-Duits	Nederl.-Duits	Nederl.	Frans
1846	3297	2						
1866	3005	0		59				
1880	3110	0	163	134	3			
1890	3583	1		82	2			
1900	3612	0	198	208	6			
1910	4165	14	237	239	6		232	13
1920	4437	8	208	223	3	2	218	10
1930	4650	21	263	356	6	—	337	22
%	(87,8)	(0,4)	(4,97)	(6,7)	(0,11)		(93,09)	(6,08)
1947	4969	19	211	469	49	13	495	25
%	(86,69)	(0,33)	(3,68)	(8,18)	(0,85)	(0,23)	(93,04)	(4,7)

De groeiende welvaart blijkt eveneens uit de schatting van de gebouwen. Natuurlijk mag de faktor devaluatie, die de waardevermindering van de frank meebracht, niet worden uit het oog verloren, zodat niet alles zuivere winst betekent. Maar ontegensprekelijk komt de waardeverhoging van de gebouwen zelf in aanmerking. Dit alles wijst op een hogere levensstandaard van de bevolking, gezien weinig nijverheidsgebouwen in aanmerking komen.

Volgend tabel toont de waardeverhoging aan ,gedurende een periode van ongeveer 50 jaar.

TABEL XVIII

Jaar	Belastbare oppervlakte	Niet-belastbare oppervlakte	Totaal	Inkomsten van de grondbelasting	gebouwen
1866	896 ha				
1880	889 ha 61 a		913 ha 78 a 80 ca		
1890	889 ha 69 a	24 ha 5 a	914 ha 74 a	103.105 fr.	37.480 fr.
1900	889 ha 37 a	24 ha 17 a 30 ca	913 ha 54 a 30 ca	103.064 fr.	40.436 fr.
1910	887 ha 81 a 10 ca	25 ha 92 a 90 ca	913 ha 74 a	102.939 fr.	54.892 fr.
1920	887 ha 66 a 6 ca	26 ha 2 a 50 ca	913 ha 68 a 56 ca	158.364 fr.	136.771 fr.
1930	887 ha 1 a 10 ca	26 ha 40 a 51 ca	913 ha 41 a 61 ca	339.019 fr.	350.789 fr.
1947	887 ha 27 a 61 ca	25 ha 42 a 35 ca	913 ha 69 a 96 ca	390.725 fr.	1.541.393 fr.

Besluit.

De overschakeling van landbouwbedrijf naar salariaat en handel werd ingezet voor ongeveer een eeuw. Deze evolutie verliep sneller, vooral sinds de eerste wereldoorlog.

Gezien op het dorp weinig nijverheden stand hielden, zijn de meeste bezoldigden aangewezen op arbeidsgelegenheden buiten de gemeente. De gunstige spoorverbinding met de hoofdstad had een dubbel gevolg: enerzijds weerhield het velen van uitwijking en anderzijds bood Brussel werkgelegenheid, in 1947 gestegen tot 90 %, aan tal van bedienden en arbeid(st)ers.

De kantnijverheid, vooral gedurende meer dan 3/4 eeuw als huis- en ateliernijverheid beoefend ter vervanging van het spinnen, bracht aan de brede laag van de bevolking niet de welstand, die men er had mogen van verwachten, gezien de lage lonen, die werden uitbetaald. Hogere lonen, in andere nijverheden brachten voornoemde nijverheid dan ook tot verval.

Het aantal zelfstandigen groeide steeds aan en kleine bedrijven bieden, in afnemende mate, werkgelegenheid.

Over het algemeen kent het dorp meer welstand, wat blijkt uit de woningbouw van de laatste jaren en uit het voortgezet onderwijs.

IMPE. *J. de Brouwer.*

Voortgezet onderricht voor vroedvrouwen in de kastelenij van Aalst op het einde van de 18e eeuw

(VERVOLG)

Na afloop van de eerste lessencyclus werd aan chirurgijn Jacobs een rapport gevraagd over zijn leerlingen en werd een prijsuitdeling gehouden.

J.B. Jacobs schrijft i.d. 21 Juli 1782 naar dhr Dhoop, de pensionaris van Aalst : « Mynheer. Onder het groot getal der toegezonden leerlingen, zijn er in der daed reeds eenige, welke het menschdom van de grootste nuttigheid zullen konnen zijn, bijzonder, als in 't vervolg hun bedrijf overeenstemt met de proeven hunner wetenschap, welke zij reeds bij de lesgeving hebben laeten blijken; maer men vind'er ook onder, welke of noijt of ten minsten naer het bijwoonen van verscheide koursen zullen geschaaft worden. Ik heb ze deshalven in drie klassen verdeelt, waer van de derde teenemael diende afgeschaft te worden, want zulke zouden onder den naem van de vroedkundige lessen bijgewoont te hebben, de grootste misslaegen begaen.

1e klasse (26); 2e klasse (38); 3e klasse, aen dewelke de lesse diende afgezegd te worden als teenemael onbekwaem (7). Mij komt voor, dat het vroedkundig weezen aen de Eerw. heer Pastor van Cherscamp volkomendlijk onbekend is, hij zoude anderzints zig niet bezonnen hebben het uitschot zijner parochie naer de lesse te zenden, want ongeschaefder geesten en wangedrogten konde men nauwlijks uitkippen, als zijn beide hier onder de derde klasse aengeteekent (Marie Matthijs en Anne Wesemael). Mij is leed, dat ik de parochie van Marie anne Dobbelaere niet weet aen te melden, ik zoude haer heer Pastor vermaenen, om haer de geboortshulpe volstrekt te verbieden, gemerkt er de grootste onheilen konnen uitspruiten, te meer, gemerkt zij voorgeeft, dat ze dit ampt reeds verscheiden jaeren geoeffent heeft. Ud. mag volkomen overtuigd zijn, dat deze naemlijst zonder eenige eenzijdigheid opgestelt is, en dat elk onderwerp de weegschael ondergaen heeft. »

Over de uitdeling van de beloning aan de in het eindexamen geslaagde kandidaten luidt het officiële rapport : « Actum ten Casselrye Huysse van den Auderburg van Gendt, den 15 july 1783 ten overstaen van M'her Pieter Louis Burggrave Van den Varent Leenman ende joncker jan Bapte de Muller Bailliu van Ste Pieters Commissarissen uyt het Collegie gedeputeert tot het Certamen der Eleven van de Vroede kunde van d'Edele Heeren gedeputeerde der twee Steden ende Lande van Aelst.

Ten voornoemden daeghe hebben joncker Ludovicus de Muller ende D'Heeren Jacques Louis van Coetsem Licentiaeten in de medecynen

ende jan Bernard jacobs geswoornen Chirurgien ende Professor der Vroed-kunde deser Casselrye t'onser presentie separatelyk geexamineert de vijf- en viertig concurerende discipelen der voorseyde conste ingevolge het Last by het hooft Collegie hun tot dies verleent ende op alles gelett geoordeelt den Prys van het goude cruyse met de toebehoorten benevens een par gouden ooringen ende de Eerste plaetse verdient was by Isabelle du jardin der prochie van Etickhove.
de tweede plaetse ende Prys synde een paer gouden ooringen aen Marie juduca Odaer der Prochie van Denderwindeke, ende de Derde plaetse ende Prys synde Elck een paer gouden oorink Clockxkens aen Marie anne van Droogenbroeck der prochie van Viane ende aen anne Marie Huyge der prochie van Hilleghem ».

Om een oplossing te vinden voor verwikkelingen die zich hebben voorgedaan met de kandidaten, werd een beroep gedaan op de pastoor. Een paar brieven brengen daarvan de echo.

De pastoor van Aspelare schrijft i.d. 5 Augustus 1782 : « Mynheer de Hoope pensionaris van den Lande van Aelst, tot Aelst » « Aengesien dat Livine de Rouck huysvrauwe van Sr. Livinus de bot parochiaen van Aspelaer naar Gend is getrocken op den 31 April 1782 om de lessen opde vroedcunde te frequenteren bevrugt synde ende dezelve neerstiglyck gefrequenteert hebbende met seer goeden voordganck ende hope van prys te Behaelen maer den tyd van baeren haer overvallende op den wegh om naer Aspelaer te komen synde tot Oordeghem den 5 julij 1782 ende alsoo wettelyck beletsel hebbende van absentie ende haere vollen ontfanck van eenen schellinck daeghs ende eenen placquet ende alsoo 11 dagen minder ontfanghen ter oorsaecke van haere absentie versoecke van haer desen restant te besorghen by den Brengher deser wesende haeren man Sr. Livinus de Bot. »

G. Aerts, pastoor van Burst-Bambrugge, land-deken van het district van Oordegem schrijft i.d. 27 December 1782 naar Aalst : « De Besitster deser francoise verhoeven woonaghtigh en opgequeeckt tot Burst geboortigh van Aelst, is die doghter die inden voorgaenden april was opgeteekent en geschickt, om te leeren het verwaren, maer om eenen voorval alsdan niet heeft connen Comen ick oordeele datsy daer toe seer wel soude gelijken. — noteert dat tot noghtoe maer eene voor burst bambrugge tot die schole is aengenome, daer om recommandere dese grootelyx aen Uden Edele heeren. »

* * *

Gelet op het grote succes van de eerste lessencyclus in het voorjaar van 1782, werd beslist een oproep te richten tot dezelfde en tot andere gegadigden om zich opnieuw te laten inschrijven voor de cyclus van het voorjaar 1783. De bedoeling was overigens van in den beginne de beëdigde vroedvrouwen onder vriendelijk aandringen te verzoeken meer dan een cyclus bij te wonen.

Het College en de gedeputeerden van Aalst zenden naar elke parochie een druksel in dezer voege :

« Lieve ende Beminde : Aengesien de Lesse op de Vroedkunde wederom zal gegeven worden binnen de Stad Gend, te beginnen met den 2. der toekomende maend January 1783, om te eyndigen den 17. February daer naer; word U.L. belast van de mede-komende Declaratie ter hand te stellen aen de genoemde Persoone daer by vermeld, op dat zy haer daegs te vooren, te weten op den eersten des Jaers 1783, 's morgens voor den 9 uren zoude kunnen laeten vinden op de zelve plaetse alwaer zy in de gepasseerde maend Juny is geweest om nae Gend te vertrekken. De vergeldinge zal geschieden gelyk voorgaendelyk gebeurt is. In cas de genoemde niet en konnen vertrekken, U.L. moet tydelyk wederzenden de Declaratie hier vooren vermeld. Actum in het Collegie den 29. Nov. 1782. Get. F.D. Dhoop. »

Over de afloop van deze cursus zijn geen documenten ter beschikking.

* * *

Het onderricht aan de vroedvrouwen in de kastelenij van Aalst dat toch als geslaagd kon bestempeld worden, bracht de bestuurders tot het inzicht dat de tijd gekomen was om hun onderhorigen aan het verstand te brengen dat zij in elke parochie van het gewest gestudeerde en beëdigde vroedvrouwen zouden aanstellen ten gerieve van de gezinnen. Meteen werd de wenk gegeven uit te zien naar de middelen om door de kas van de gemeenschap de verlossing van arme vrouwen te laten honoreren : dat zou dan de aanstelling van een « gepensioneerde » vroedvrouw medebrengen. Hoe daarop werd gereageerd, verneemt men uit de hierna medegedeelde bescheiden uit dezelfde lias van de kastelenij van Aalst.

Brief van den baljuw, burgemeester en schepenen van den « princelyken Lande van Gavere » i.d. 5 October 1784 aan « Mynheer d'hoop raedtpensionaris der twee steden ende Lande van ende tot Aelst » :

« Antwoordende op Uled. brief van den 31 Augusty lestleden raekende de vroede vrauwen van den lande van aelst denwelcken wy met plesier hebben aenveert ende in onse vergaderinge gelesen, alsmede moeten prysen ulede. vaderlycke sorge, ende denselven met andaght overlydt hebbende hebbe d'eere uled. ter dier causen t'observeren als volght.

te weten dat wy mynen onmoghelyck te wesen met justitie immers tot gerief van het publicq dat Ider prochie, ofte een, twee à dry t'saemen t'hunnen gerieve saude pensioneren eene vroedevrauwe ter causen d'een prochie is lanck en smal d'ander breedt, d'ander groot, d'ander cleyn gevolgentlyck dat die vroedevrauw niet en can woonen in het midden van die prochien vande welcke sy gepensioneert syn waer doore altoos van de een ofte ander prochie clachten soude gebeuren om alle welcke te voorcommen mynen wy dat het beter soude syn dat alle de vroede vrauwen souden worden gepensioneert door de casselrye ten welcken effecte saude moeten worden genomeert eenen comissaris uyt uled. collegie den gonnen de selve vroede vrauwen sauden doen woonen soo danighlyck dat jder bewoonder van den lande van aelst maer en saude wesen eene salvo Justo gelycke distantie van de vroede vrauwe naer consideratie van de plaetsen de welcke veel, ofte weynigh bewoont syn. Wat dat aengaet de pensioenen van de vroede vrauwen by den voornoemden brief vervat wy mynen dat die genoughsaem sauden syn gerekent op eenen stuyver par bunder uled. wetende in hoe veel bunderen alle de prochien van den lande van aelst bestaen die sauden als dan connen alsoo gedistribueert worden.

Ende wat dat aengaet het helpen, ende de bijstaen van de aerme baerende vrauwen van jder prochie wy mynen dat het veel inconvenienten soude hebben waer het saeken dat de vroede vrauwen daer mede belast wierden, ende begrepen waere in hun pensioen om deswille dat die ongelukkige aerme vrauwen dickwyls sauden vernegligeert worden niet jeghenstaenden de regie van den aermen haer moite saude geven om dat te voorcommen.
Om in welcke te voorsien syn wy van gedaght dat het beter saude syn datter gestelt wierdt eene belooninge van twee guldens ofte twee guldens acht stuyvers boven het pensioen voor de vroede vrauwen die sulck daenige aerme baerende vrauwe sal bystaen welcke somme saude betaelt worden door de prochie alwaer de selve baerende vrauwe is woonende mits declaratie van de regie vanden aermen dat sulck danige vrauwe waerelyck aerm is, en buyten staet om de vroede vrauwe te betaelen. »

Etikhove schrijft i.d. 28 October 1784 naar Aalst: « Nopende de pensioenen der vroedvrauwen ... ende hun diesweghens ghedraeghen als de andere prochien alwaer dierghelycke Etablissementen ghebeuren.
Ondertusschen neme de vryheydt UE. te bidden te willen de handt houden dat sy een redelyck pensioen becommen, ghelyck oock dat sy souden moghen betaelt worden tsedert dat sy opde prochie syn wederghekeert naer het Eyndighen van hunnen cours ende aldus ten dienste gheweest van het publiq te meer als maer aerme menschen synde vele oncosten ende moeyte hebben moeten uytstaen omme tot dies te gheraecken.
De vroedvrauwe van Etichove met name Isabelle du Jardyn die den Eersten heeft behaelt meynt dat aan haer naer 'tEyndighen van haeren cours eenen boeck van de vroedcunde soude belooft syn gheweest Die sy noch in ghedurige verwaghtynghe is. »

I.d. 21 December 1784 schrijft het bestuur van Etikhove naar « Mynheer D'Hoop, Raedt pensionaris in het hooftcollegie der twee steden inde Lande van en tot Aaelst »:
« Daghelyckx commen de vroed-vrouwen ons vraeghen ende overvallen tot gheniet van hun pensioen, ende Wy tot alsnoch gheene andtwoorde ofte regulatie van het hoofdtcollegie becommen en hebben, neme de Libertheyt UE. te ansoecken van daer omtrent voor deselve Vrouwen te willen sorghen soo haest mogelyck midts sy van aerme ghestaedheydt syn 'tselve grootelyckx noodigh hebben ...
de gone van Etichove hopt dat UE. volghens belofte aen haer sult senden eenen Boeck tracterende van de Vroedcunde om dat sy den Eersten prys heeft behaelt. »

Meilegem schrijft i.d. 25 September 1784 naar « Edele weerde ende voorsienige heeren » van Aalst:
« Wy syn iegenwoordig onvoorsien van geadmitteerde vroede vrouwen ende geensints noodig oordeelen aen eene pensioen te accorderen ter causen de cleynigheyt van de prochie oversulckx dat de selve seer weynig soude g'employeerd worden ende in cas van nood souden wy de aerme vrouwen laeten bystaen ten coste van het gemeyne, laetende nogtans alles inde discretie van UEden. »

Viane antwoordt i.d. 28 September 1784 naar Aalst:
« Hebben van over Langen tijdt eene vrouwe doen Leeren in de vroedconde ende de becostinge van haer examen gesupporteert door het gemeijnte op Conditie dat sij de aerme vrouwen onser prochie in baerens noodt gratis moeste dienen ende bijstaen, waer aen sij tot hier toe altijdt hoffelijk heeft volcommen, gevolgentlijck en vinden wij niet geraedsaem, soo lanck als sij leeft eene tweede met eenig pensioen te becoomen. »

Grimminge schrijft aan « aan Gedeputeerde der twee steden en Lande van Aelst » i.d. 28 September 1784 ten antwoord op het beschrijf van 31 Augustus

1784 : « Dat, aengesien het getal onser inwoonden seer kleyn is wy niet geraedigh en hebben gevonden Eenigh pensioen by te leggen aen eene vroede vrauwe : ende wat raeckt de aerme sullen hun vermogen te bedienen van eene bequaeme vroedevrauwe der Stadt Geeraarsberge ofte van Eene der naebuerigge parochiën die in sulck geval sal betaelt worden gelyck voor desen uyt de casse van den gemeenen aermen, die in staet is sulckx te doen. »

Ename en Nederename schrijven i.d. 27 September 1784 aan Aalst : « Hebben de gonne te seggen dat alsoo wy iegenwoordig onvoorsien syn van geadmitteerde vroede vrouwen nemaer dat er eene van onse insetene de lessen frequenteert de welcke naderhand soude connen geadmitteert worden hebben ingevolge Uden. orders geresolveerd de aerme vrouwen te laeten bystaen ten Coste van het gemeynte tot aldertydt de gemelde vrouwspersoone sal geadmitteert syn. »

Outer schrijft i.d. 16 September 1784 aan Aalst : « Wy hebben vast gestelt van ingevalle binnen onse prochie aengestelt wort eene bequaeme vroede vrouw, dat men ten coste van t'gemeynte aen de selve jaerelijcx sal betaelen een pensioen van ses ponden grooten courant geldt op last nochtans dat d'aerm insetene emmers de gonne sijn proffijterende van den armen disch ofte wiens settinge passeren in remise, sullen gratis van selve gedient worden. »

Massemen en Westrem schrijven i.d. 27 September 1784 naar Aalst : « Wy hebben geresolveert van aen onse vroede vrouwe die Eeniegen tydt de Lesse op de vroet kunne binnen de stadt Gendt heeft gefrequenteert te gheven een jaerelijckx pensioen van twee ponden grootten tsjaers voor het bedienen van de aerme ende geringe vrouwen, wij sijn versekert dat sij geen vier vrouwen op Een jaer en sal ontmoeten daer sij geennen genoeghsaemen Loon en sal ontfangen integendeel wy vinden oock geraetsaem dat sij jaerelijckx soude overgeven (in plaetse van Een pinsioen) Eene specificatie van de persoonen waer sij geeine belooninge en soude genieten om haeren Loon naer advenante te reguleren in Aendacht nemende het kleijn peupel van onse prochien. »

Gontrode en Landskouter schrijven naar Aalst i.d. 20 October 1784 : « Geene pensoenen aen eene vroed vrauwe bij te Legghen, om dat wij oordeelen aen de cleijnigheijt van onse prochiën sulckx niet noodigh te sijn, ende bij dien de accousementen te Laeten ghebeuren door de gonne, die dewelcke sulckx noodigh sullen hebben thunnen coste als naer gewoonte sullen believen te Emploijeren t'sij accouseurs woonende binnen de Stadt Gendt ofte vroedvrauwen daer buyten ten platen Lande woonende ... in cas van noode de aerme vrauwen te sullen doen accouseren ten Coste van het gemeynte. »

Erembodegem schrijft aan Aalst i.d. 6 October 1784 : « Wij zijn diesaengaende gheconveniert met sekere Joannes De vis chirurgien alhier, den welken alhier den meerderen Deel van de baerende vrauwen bijstaet, te weten dat hij van jeder arme vrauwe die hij in Baerensnoodt sal bijstaen sal proffiteren tot eenen gulden thien stuijvers. »

Impe schrijft naar Aalst i.d. 11 October 1784 op brief van 31 Augustus 1784 : « Hebben geresolveert dat sij op het adveu van UEd. aen eene bequaeme vroede vrauwe sullen betaelen voor het haelen van jeder vrugt bij de arm Lieden dezer prochie tot dertig stuijvers. »

St Martens-Lierde schrijft naar Aalst i.d. 13 October 1784 op brief van 31 Augustus 1784 : « Wy niet noodigh gevonden en hebben Een pensioen aen

Eene vroed vrauwe by te Leggen, ende wat aengaet de aerme vrauwen in baerens nood sullen mogen gebruycken Eene der vroede vrauwen der prochie van deftinge ofte den Chirurgeyn en accoucheur Jacquemyns tot Audenhove die sullen betaelt worden of door den gemeenen aerme ofte gemeynte. »

Wethouders van Overboelare en Goeferdinge schrijven op 12 October 1784 : « Respicierende de vroedevrauwen ende de sorge om hun bij pinsoen ten coste van het gemeente ofte andersints behoorelijck te sallariseren ... laten weten dat sij tsijnen teijde twee vrauwpersoonen naer gendt hebben gesonden om de baerende vrauwen met kennisse van saeke te connen bijstaen ende dat deselve vrauwpersoonen te gendt wat teijdts verbleven sijnde terug gecommen sijn op pretext dat sij met eenen schellinck daeghs daer niet en Conden leven soo dat alhier de baerende vrauwen bijgestaen worden door de respectieve vroedevrauwen van geeraertsberge, saerlaerdinge ende acrene ende als d'een of d'andere vandeselve vroedevrauwen bij aermme menschen commen, worden deselve eerelijck voldaen ende wanof men toch tot hiertoe geen clachten en heeft gehoort soo dat sij geresolveert hebben op den auden voet te blijven. »
Op hetzelfde blad, op dezelfde datum « Lieutenant bailliu ende wethouder van de prochien van den lande ende baronije van boulaere mitsgaders heerelijckhede van schendelbeke en Sinte Jans hemelveerdegem en sijn oock niet geresolveert pensioen te creëren voor de vroudevrauwen maer van hun eerelijck te sallariseren alwanneer sij in hunne fonctie dienst doen aen aerme menschen. »

Herdersem antwoordt i.d. 5 October 1784 op schrijven van Aalst : « Aen de vroedevrauw uijt de gemeijne casse deser prochie ende Baronnie jaarlijcx bij te leggen een pensioen van ses ponden grooten Courant gelt, op conditie nogtans, dat het selve pensioen maer inganck en sal nemen, soo haest dese prochie voorsien sal wesen van eene vrauwpersoon van alhier, die naer frequentatie van de vroedkundlessen binnen de Stad Gend ten coste van de generaliteyt van den Lande van aelst, tot de vroedkunde sal wesen geadmitteert ende binnen dese gemelde prochie geetablisseert, sullende interim d'arme vrauwen in baerensnood worden bijgestaen ten coste van de geseyde gemeijne casse. »

Erondegem en Ottergem antwoorden 9 October 1784 op 't beschrijf van Aalst : « Is geresolveert, van aen geene vroede vrauwe eenig jaerlijcx pension by te leggen, alsmede ook geensints voor het bijstaen d'arme vrauwen deser geseyde prochien in baerensnood, dies d'oncosten als voorgaendelyk moeten gebracht worden ten Laste van den armen disch. »

Melle en Gentbrugge antwoorden 8 October 1784 op 't beschrijf van Aalst : « Vaste hebben gestelt voor een jaerlijckx pensioen tot eene somme van tsestig gulden met versoeck van binnen onze prochie te mogen houden anna willems onse iegenwoordige vroede vrauwe ...
Ende dat B. ande Schepenen der prochie van Gentbrugge hebben vastgestelt jaerlijckx te betaelen een pensioen van seven ponden courant 'sjaers, alsoo op ieder prochie een pond par honderd bunder. »

Denderhoutem antwoordt aan Aalst i.d. 7 October 1784 : « Dat wij in plaetse van een jaerelijckx pensioen aen haer voor ieder acouchement van de arme vrouwen deezer prochie belooft ende geaccordeert hebben tot vier schellingen in specie, zijnde den ordinairen prijs ofte Belooninge van de meeste menigte der gemeijne menschen; voorders te kennen geven dat livinus franciscus philippus De pestele geadmitteerden en gesworen Chirurgus binnen deeze prochie hem presenteert te gaen naer de gemeijne Lesse der vroedkunde de welke door den professor jacobs tot Gend met den 2 jaurij 1784 (sic)

zal Beginnen gegeven te worden, dit op den voet als UEdd. bij brief van den 21 mert 1782 hebben gereguleert. »

Oordegem, ook namens Smetlede en Ottergem, antwoordt op beschrijf van Aalst i.d. 8 October 1784 : « Hebben ten pensioene gestelt onse ordinaire vroede vrauwe die wy belooft hebben voor het accousseren van de aerme deser prochien tot ses guldens t'sjaers, ende mits sy geene geapprobeerde vroedevrouwe en is, hebben wy daer bij oock aenghestelt den Chirurgyn Sr. philippe vanden wielle die de functie van accousseur exerceert binnen dese prochien ende omliggende plaetsen voor die hem vraegt, ende hem toegestaen tot negen guldens 't sjaers, Respectievelyck tot Laste van het gemeijnde ende waer vooren hij in alle accousementen den aermen Raeckende ende gevraegt synde moet intervenieren ende syne functie doen van accousseur. »

St Lievens-Houtem antwoordt i.d. 6 October 1784 op beschrijf van Aalst : « Wij en hebben tot hiertoe niet connen resolveren van een fix pensioen bij te leggen aen eene bequaeme vroude vrouw tot t'bijstaen van d'arme baerende vrauwen, ten oorsaecke wij binnen dese prochie niet voorsien en sijn van eene bequaeme vrouede vrouw, soodat wij tot alderstont wij daer van souden connen voorsien sijn geresolveert hebben van dat een jeder hem soude doen helpen soo als het best mogelijck js, ende dat den dienst aen aerme baerende vrouwen toe te brengen volgens meriten sal betaelt worden door den aermen disch ofte door het gemeente deser prochie. »

Vlierzele en Bavegem antwoorden i.d. 5 October 1784 aan Aalst op het beschrijf van 31 Augustus 1784 letterlijk hetzelfde als St Lievens-Houtem : zij hadden dezelfde greffier, Ch. de Witte.

Herzele schrijft i.d. 7 October 1784 aan Aalst : « d'Eere te kennen te geven dat dese prochie voorsien is van twee bequaeme vroede vrouwen die hunne fonctie van over eenighe jaeren loffelijck hebben gedaen volghens declaratie van den heer Pastor ende tot dies ingevolghe van de ordonnantie van sijne majesteijts provinciaelen raede in Vlaenderen hunnen Eedt gedaen hebben ende gepresteert dogh dat het gemeijnte ofte prochie ter causen der Aerme voor Alsnoch geen pensioen en heeft betaelt maer dat sij nu met hun geaccordeert sijn te betaelen voor ieder t'ontfangen kindt etc. Op den Aermen tot 28 strs. ende ingevalle het langer als ordre. moeste dueren a 5 strs. daeghs. »

Serskamp antwoordt op 30 September 1784 naar Aalst : « Int regard van de vroede vrauwen geresolveert hebben toe te staen aen eene vroede vrauwe, soo noghtans datter binnen dese Prochie twee vrauwen sijn die eenen cours tot Gend ghedaen hebben, ende binnen dese Prochie om de kleijnigheijt van het gemeijnte maer eene noodigh en is eene somme van veerthien guldens courant geldt 'sjaers, door welck pensioen sij sal moeten gratist dienen de gonne absolut op den aermen gaen, ofte vande taeffel vanden aermendisch leven; so noghtans wij alles laeten in de dispositie van UE. heeren. »

Erpe laat weten op 28 September 1784 aan de heren van Aalst : « Aen onse vroede vrouwe in plaetse van jaerlijcx pension hebben toegestaen ten laste van prochie, voor jeder kint t'gone sij haelen sal van de persoonen op den armen disch gaende of levende, op haere specificatie ende de gone van heere pastor tot eenen gulden acht stuijvers par jeder sonder voorder. »

Merelbeke en Lemberge laten weten aan Aalst i.d. 7 October 1784 : « Informeren dat leden eenige jaeren binnen de parochie van Merlebeke aengesteld

is eene bekwaeme vroede vrouwe de gone jaerelykx van de selve parochie geniet een pension van thien pondens grooten Courant; sonder dat wy noodig geoordeeld hebben binnen de parochie van Lemberghe gelyke aenstellinge te doen geconsidereerd de proximityt der selve parochien, ende dat de grootgaende vrouwen van Lemberghe hun gevoegelyk konnen bedienen van de voorseyde vroede vrouwen woonagtig binnen Merlebeke, nogtans in aandacht nemende U Ed. vaderlyke voor sorge ten faveure van d'arme vrouwen in baerens Nood woonachtig binnen het voorseyde Lemberghe, oordeelen wy dat het soude convenieren dat de voorseyde vroede vrouwe door dese parochie ook eenigszins soude worden gepensioneerd over den bystand aen de arme vrouwen in barens Nood der voornoemde parochie van Lemberghe, ende het welke wy laeten aen de uytspraeke van U Ed. als strekkende tot wel zyn van het menschelyk geslagte. »

Lieferinge schrijft aan Aalst i.d. 2 September 1784 : « Ons belast vindende bij U Ed. beschrijf vanden 31 Ougst 1784 van U Ed. te informeren wat pensioen wy aen eene bequaeme vroedevrouwe jaerelijckx souden bijleggen of wat ander besluijt wij diesaengaende souden goetvinden, hebben wij d'Eere van U Ed. te informeren als dat onse prochie door haere cleynigheijt ende wynighe opsetene insouffisant is tot het pensioneren van eene vroedevrouwe jae selfs onnoodigh, gemerkt dat er op de prochie van Denderwindeke die gelegen is aen de prochie van Liefferingen eene bequaeme vrouwe is gestelt wanof men ons can bedienen al of sij binnen dese prochie waere woonende. Ende wat soude aengaen d'arme baerende vrouwen, hebben wij d'Eere van te seggen in dien wij die daenighe voorvallen binnen onse prochie souden hebben, dat wij de selve sullen doen helpen ende bystaen ten coste van het gemeijnte, hoepende noghtans dat godt ons daer van sal behoeden. »

* * *

De publicatie van de voorgaande bescheiden vergt geen breedvoerig commentaar. Ze spreken voor zichzelf. Het kan volstaan enkele samenvattende beschouwingen daaraan vast te knopen.

1. De verloskunde verkeerde op het einde van de achttiende eeuw in onze gewesten in een toestand van verval. De onwetendheid van de vroedvrouwen en vroedmeesters was zeer groot. Zij waren de oorzaak van een ontzaglijk grote kraamsterfte die blijkbaar toe te schrijven was aan de kraambedkoorts. De geringe ontwikkeling van de vroedvrouwen, haar technische onbevoegdheid, te zamen met de algemeen lage stand van haar levenshouding en haar beroep, schiepen hier dusdanige wraakroepende toestanden dat de bevalling een beproeving was waaraan zware risico's verbonden waren voor moeder en kind. Het moederschap was bijna te aanzien als een sociale kwaal waaraan vooral de minder gegoede klasse een zware tol van jonge levens betaalde.

2. Van hogerhand werd ingegrepen om aan de toestand het hoofd te bieden. Men wilde eraan verhelpen door de professionele bevoegdheid van de verloskundigen te verhogen en stelde daartoe lessencyclussen voor vroedvrouwen in. Men riep de medewerking op van de locale overheid die over het algemeen de pogingen van de hoofdcolleges uit volle macht steunde. De geestelijkheid hielp graag mede tot het ondersteunen van het initiatief.

3. Door de bestuurders van de kastelenij Aalst werd vanaf 1782 een beroep gedaan op de bekende verloskundige Jan Bernard Jacobs te Gent, om in deze stad een lessencyclus ten gerieve van de vroed-

vrouwen uit het Aalsterse in te stellen. De eerste cyclus van Januari tot Februari 1782 werd druk gevolgd door een honderdtal vroedvrouwen.

4. Vanaf 1784 werd door de kastelenij Aalst aangedrongen om in elke parochie een bevoegde en beëdigde vroedvrouw te laten aanstellen. De locale overheid toonde zich daartoe minder bereid, ofschoon toch enkele gemeenten edelmoedig de aangewezen weg opgingen en een gepensionneerde vroedvrouw honoreerden.

5. Ofschoon men over geen documenten beschikt om het met cijfers te bewijzen, lijdt het geen twijfel dat het initiatief van een voortgezet verloskundig onderricht op regelmatige tijdstippen, er toe bijgedragen heeft om steeds bevoegder vroedvrouwen ter beschikking te krijgen die haar ambt met kennis van zaken ten behoeve van de volksgezondheid konden uitoefenen.

III

Het is gepast aangaande de persoonlijkheid van de heelmeester die met de verloskundige lessen te Gent belast werd, enkele bijzonderheden in het midden te brengen, omdat hij zich zo volkomen, met het heilig vuur van het medisch apostolaat bezield, aan zijn taak heeft gewijd.

Jan Bernard Jacobs werd te Lochristi geboren op de 7 September 1734; hij was de zoon van een barbier-chirurgijn die er alleen op bedacht was het vaderlijke ambt in zijn kroost te zien voortbloeien. Te Gent bij de Augustijnen ontving de jongeman onderricht in het Latijn, maar zijn chirurgische opleiding ging hij naar het buitenland halen. In de gezondheidsdiensten van het Pruisisch leger van Frederik de Grote vond hij de leerschool die hij zocht en die Gent met zijn geneeskundige school, die voortsukkelde sinds de gloriedagen met Palfyn, hem niet geven kon. De aantrekkingskracht van het jonge Pruisen liet zich tot hier gelden, en meer dan een leergierige jonge arts vond het moderner liever naar het oosten dan naar het zuiden om medische belering te gaan. De ambulances van Frederik's legers floreerden, waren nooit onledig en hadden de reputatie voortreffelijk werk te verrichten.

Na jaren opleiding in die harde maar degelijke leerschool was het maar een peulschilletje voor Jacobs om zijn bulle van meesterchirurgijn te halen. Hij werd te Gent op de 22 December 1761 opgenomen en ontpopte zich spoedig tot een verloskundige met buitengewone kwaliteiten.

Zoals hij was aangezogen geweest door de Pruisische degelijkheid voor het verwerven van chirurgische vaardigheid, zo voelde Jacobs zich aangetrokken door een Franse opvatting van een heel andere aard, namelijk die van de noodzaak van het voortgezet onderricht voor de vroedvrouwen. Het verdiepen van de technische kennis van hen die de verloskundige praktijk uitoefenden, moest ten goede komen aan de volksgezondheid.

Deze opvatting doen ingang vinden was een van de kenmerken van het wetenschappelijk bedrijf van Jan Bernard Jacobs. Het was de voornaamste poging waarop heel zijn leven werd afgestemd, en als

het ware een uitloper, hier te lande, van de philosophische strekkingen der Verlichting uit de achttiende eeuw : opheffing van het volk door verruiming van kennis.

In Frankrijk werd dat streven van overheidswege niet ongaarne in de hand gewerkt. O.m. door Joseph Raulin werden, op de kosten van de regering, boekjes in de omloop gebracht ten gerieve van de verloskundigen van beider kunne om hun de verschillende takken van de practische geneeskunde in een gepopulariseerde vorm onder de aandacht te brengen en aldus hun belangstelling voor een beter begrip van het door hen beoefende vak wakker te houden.

Jacobs liet in het jaar 1771 de vertaling van Raulin's boekje verschijnen : **Kort-bondig Onderwys aengaende de Vroed-Kunde, ten Voordeele van de Vroed-vrouwen ten platten Lande** uyt het Fransch vertaelt door J.B. Jacobs gesworen Heel ende Vroed-Meester. Tot Gendt, Judocus Begyn, 1771. Dit publiceren werd met zo'n gevoelens van dankbare bewondering onthaald, dat de auteur onmiddellijk voor een belangrijk man werd aangezien. Uit het **Voor Bericht van den Vertaelder** lichten wij een paar opmerkelijke zinnen : « voor de Vroedvrouwen, wier Konst in de alder-grootste duysterheyd der onwetendheden gebragt is ... » « ... maer zy zullen moeten bekennen, dat het dies wegens niet onprofytiger en is, in tegendeel meer bequaemer ende aenlokkender om de plompe onwetendheyd der Vroedvrouwen te verlichten. » — « Wat nu zouden sy bekomen, hun met eenen hoop Systematyke Geschillen de ooren vol te blaesen ? Daer men jae naektelyk siet, dat sy sig door diergelyke Beschryvingen meer en meer verwerren ende dommer worden. » « Aengesien dan, dat'er in onse Moeder-tael weynige wel onderrichtende Vroed-Kundige Boeken gevonden worden, die aen het gewenschte oogmerk voldoen, 't gone tot de Vroed-kunde vereyscht word, soo is 't, dat ik goed gevonden hebbe, van dese korte nochtans bondige Onderrichtingen voor alle andere Werken in onse Vlaemsche Taele over te bringen, om in de zelve aen de welmeenende ende neerstige Vroedvrouwkens mede te deelen, op dat sy tot het welvaeren van hunnen Even-mensch een onophoudelyk waeksaem Oog zouden hebben. »

Wij bestempelen het **Kort-bondig Onderwys van Raulin-Jacobs** als een gulden boekje; het moest een weldoende invloed uitoefenen op de meest verwaarloosde tak van de geneeskundige praktijk ten onzent.

Het jaar daarop verschijnt : **Nieuwe Wyze om de Beenbreuken ende Ontledingen te behandelen,** uyt het Fransch van den Heer Lassus in het Vlaemsch over-gebracht door J.B. Jacobs, Gesworen Heel, Breuk- ende Vroed-Meester der Stad Gendt. Tot Gendt, Judocus Begyn, 1772.

Dit werk, ten gerieve van de chirurgijnen geschreven, ligt opnieuw volkomen in de lijn van Jacobs' opvattingen omtrent het populariseren van de medische wetenschap. Hij stelt zijn professionele overwaarde in de dienst van de minderen.

Nog meer komt dat streven tot uiting in zijn drie volgende werken :

Kort Onderwys hoe dat men de Breuken ofte Scheursels als-

mede den voorval der Lyfmoeder ende Arsdarm kan voorkomen ende genezen, door J.B. Jacobs, Gezworen Chirurgyn. Tot Gend, Jan Meyer, zonder jaartal.

Bericht aen het Volk, aengaende de Asphyxia ofte schynbaere ende schielyke Dood, in het Vlaemsch vertaelt door J.B. Jacobs. Tot Gend, Philippe Gimblet, zonder jaartal.

Vroed-Vrouwen Hand-Boeksken, opgesteld by Wyze van Catechismus, in Vraegen en Antwoorden, tot gebruyk der Voorlezingen, door Jan Bernard Jacobs, gezworen Heel-Meester, gepensionneerden der Stad Gend en van de Kasselrye van den Auderburg, Leeraer der Vroed-Kunde en Lid van de geneeskundige Maetschappye. Tot Gend, Judocus Begyn, 1777.

Het laatste van de drie boekjes verdient een bijzondere vermelding; het is het handboekje dat Jacobs bij zijn onderwijs aan de vroedvrouwen te Gent ter hand stelde en is uit de ervaring gegroeid. We lezen in de **Voor-reden** enkele zeer pertinente beschouwingen : « Om het aen de Vroed-Vrouwen verstaenbaer te maeken, het hun by Hoofd-Stukken af te lezen, waer verloren arbeyd, zy en zouden niet vatten 't gene men hun verteld, en vattende, waer hun geheugen te flauw om het te onthouden. Zedert eenigen tyd, heb ik my tot de Onderrichting der Verlos-Kunde, bezonder aen de Vroed-Vrouwen, volkomen toegewyd, heb ook het vermaeck gehad taemelyke Kundige aen te queecken, welke by de Gendsche Genees- en Heelkundige Vergaderinge ter toets gesteld zyn, en aen de zelve genoegzaeme proef hun'er behendigheyd aengetoont hebben, tot genoegen der gene, by welke hunne hulp vereyscht word; ... en om de bespiegeling ter oeffening te stellen, zyn my van Parys ter hand gesteld, zeer aerdige de natuur volkomen naerboetzende Vrouwen en Kinder Beeldtenissen, de gene waere Vrouwen Geraemtens zyn, met leêr bekleed en te samen-gevoegd door Veêren. Zy en verbeelden niet alleen al de Teel-Deelen uyt en inwendige der onbezwangerde Vrouws-Persoonen, maer ook die der zwangere; ... de Poppen, wiens Lidmaeten beweegbaer zyn, hebben eene natuurlyke grootte, en men kan hun in het Bekken verscheyde liggingen geven, door welke de Baeringe natuurlyk tegennatuurlyk en moeylyk gemaekt word, en by welk men de wyze aentoont, hoe na maete des Kinds schikkinge de Verlossing moet gebeuren. Is't dat door diergelyke vertooningen myne Leer-Vrouwen niet alle even-gelyke behendigheyd in de Verloskunde bekomen, zoo zullen zy doch de noodzaekelykheid gevoelen, in welke gevallen zy den bystand der Vroed-Meesters te aenzoeken hebben, 't gene zy anders door het lezen der Boeken en het aenhooren der Vroedkundige Lessen, niet licht en zullen verstaen : men moet hun deze Konst tastelyk doen begrypen, anderzints steunen zy door onwetendheyd op een vervloekte voor-oordeel, 't welk hun de grofste misslaegen doet begaen, waer door zy de Moeder en Kind, aen de grootste ongelukken bloot stellen ... Van de ziektens der Zwangere, Kraem-Vrouwen en nieuwgeborene Kinders, heb ik ook geen gewaeg gemaekt, wegens Ik volstrektelyk zoude willen, dat zy er hun op geen'erley wyze mede bemoeyen; dit raekt even de Genees-Kunde; de Vroed-Vrouw zal haer plicht quyten, als zy maer in tyds de ziektens aenkondigt. »

In deze regels wordt een merkwaardig leerprogramma geschetst door een man wien de ondervinding geleerd heeft wat hij met zijn leerlingen bereiken kan, en bereiken moet. Hij omschrijft precies wat de vroedvrouw kennen moet en wat zij niet kennen kan en hoe zij zich bij elke verwikkeling te gedragen heeft. Voor zijn onderwijs laat hij uit Parijs fantomen komen en hij oefent zijn leerlingen daarop; deze methode van onderricht was een merkwaardige aanwinst, die weldra veel opgang maakte; hij was de eerste die ze hier gebruikte. Zij verstevigde zijn faam. Voor elke nieuwe bijdrage tot de verloskundige wetenschap had hij een open oor en oog, en hij verwekte ze in zijn geschriften.

Met het geheel van de practische heelkunde was Jacobs vertrouwd als geen een. Steeds zweefde hem voor de geest de noodzakelijkheid van een voortgezet onderwijs voor de chirurgijnen in onze gewesten. Hij moet de onvolmaaktheid hunner kennis en bekwaamheid als een geweldig tekort aangevoeld hebben. Zijn nimmer aflatende pogingen waren op de verbetering van die pijnlijke situatie gericht. Met dat doel voor ogen vertaalde hij ten gerieve zijner Zuid-Nederlandse vakgenoten wier horizont niet ver reikte, **Richters Heelkundig Boekzaal,** II delen, Gend, J.F. Van der Schueren, 1780 en 1782. Uit de « Voorrede van den Vertaalder » waarin opnieuw vele schrandere kanttekeningen staan, lichten wij alleen het volgende dat een schril licht werpt op de intellectuele achterstand van hen die hier de manuele geneeskunde beoefenden en op de intense wil van Jacobs om daarin verandering te brengen : « Het meerder deel der Heelkundige, is niet taalkundig; deez is van over lang het Jeremias Klaaglied, en bijzonder bij de Hollanders, wiens onvermoeijde iver niet alleen de Heelkunde, maar in 't gemeen alle Wetenschappen zodanig schaart, dat het de Fransman, welk altijd genoegzaame stof heeft en behendighid om Boeken te vervollen, het oude gezang te herhaalen en de Boekdrukkers beurs te vollen, niet kan aanzien, dan met een Wangunstig oog. Even is het voor ons Vlamingen te beklaagen, dat de hedendagsche Holl. Schrijvers, de Nederduitsche Taal zodanig op 't naauwste Ziften, dat ze voor onze weinig geletterde, niet dan zeer zwaar en bijna onverstaanbaar word. 't Waar nogtans te wenschen, dat wij met volgzugt bezielt wierden, en 't zelfde spoor opvolgden; maar eilaas ! hier te land en bedoelt men 't zelfde oogwit niet; de Kinders moeten na de zwier, de Fransche Taal konnen voeren eer zij nog naauwlijks hun Moedertaal verstaan en de kragt der zelfde magtig zijn. 't Is d'oorzaak, dat zij op t'einde niets, dan van de Taalen in 't gemeen, een oppervlakkige kennis hebben. Mogelijk, en zelfs twijffele ik geenzints, zal mijne schrijfaard door de Taalzifters als ter leur aanzien worden, indien nogtans men overweegt voor wie ik schrijf, te weten voor mijne Landsgenooten, zal het gering zijn, mij hier op te ontschuldigen. »

Het was geen geringe taak zulk een chirurgisch boek te verdietsen; met een ongewone taalvirtuositeit heeft Jacobs zijn werk verricht. Niet zonder sierlijkheid werden de uitheemse woorden vernederlandst in een mooie stijl. Het is een opvallend feit dat de voornaamsten onzer chirurgijnen de Nederlandse taal zo perfect hanteer-

den. Zij hebben onze taal ontzaglijke diensten bewezen. Jan Palfijn was er ook zo een. We kunnen Jan B. Jacobs op dezelfde voet plaatsen.

Veruit het meest wetenschappelijke geschrift van Jacobs is **Vroedkundige Oeffenschool,** Gend, Vander Schueren, 1784. Naast een rijke en kunstrijke verluchting die voor geen moderne in nauwkeurigheid moet onderdoen, dient gewezen op de voortreffelijke kwaliteiten van het boek, dat een volledig verloskundig tractaat is. Het was de magistrale cursus door Jacobs in zijn Gentse lessen aan de vroedvrouwen gedoceerd. Taalmatig is het ook een knap geschrift, een pronkstuk van de Nederlandse taalschat. Zeer in het bijzonder willen we op de **Inleiding** de aandacht vestigen. Deze is een zeer persoonlijk opstel, een soort ontboezeming over de verloskunde, de taak en de zending van de vroedvrouw, haar verantwoordelijkheid, de adel van haar beroep, een overweging over de geest die het verloskundig onderricht moet bezielen. Alles wordt gedragen door een christelijke philantropie en een oprechte liefde voor het schone beroep. Ten bewijze deze éne volzin : « De Vroedkunde is eene Zee, wanneer men ze even in de Boeken betragt, en in der daed, wanneer men het Werktuigige hier van volkomen wilt doorgronden, zo moet men meer dan natuurkundige Bespiegelingen bezitten; want men moet bovendien door de Snijd- en Ontleedkunde volkomentlijk het maekzel en uitwerkinge kennen van alle Deelen des Lichaems ... Om de zelve naer eene neerstige Bespiegeling te verrichten moet men een goed Handgedaet hebben; dees en bekomt men niet, ten zij door een standvastige Oeffening. » Jacob's **Vroedkundige Oeffenschool** werd door hem zelf in het Frans vertaald; Gand, Van der Schueren, 1785. Er verscheen een Duitse vertaling door J.D. Busch, Marburg, 1787 en 1797. Het was lang een klassiek handboek van grote waarde.

Toen Jozef II de geneeskundige faculteit van de Leuvense universiteit naar Brussel liet overplaatsen, benoemde hij Jacobs in 1788 tot hoogleraar in de chirurgie. Deze onderwees er in het Nederlands en in het Frans in het Collegium Theresianum en aan het ziekbed in St Pietershospitaal.

De chirurg-verloskundige verbond zijn lot op leven en dood met dat van de Oostenrijkers. Toen dezen door de Brabantse patriotten van Van der Meersch op de 12 December 1789 verdreven werden, volgde Jacobs de aftocht van het keizerlijke leger tot in de provincie Luxemburg. Hij stelde er zich ten pande in de bestrijding van een epidemie van typhuskoorts. Zelf viel hij als slachtoffer van de ziekte te Marche, op de 22 Augustus 1790.

De grootste roem en verdienste heeft Jan Bernard Jacobs verworven door zijn streven tot verbetering van de vakkundige kennis der vroedvrouwen, door alzo bij te dragen tot de volksgezondheid in onze gewesten. Het was een zegen voor de vroedvrouwen uit het Aalsterse dat zij ook deel hadden aan het verloskundig onderwijs dat Jacobs te Gent heeft gegeven in de jaren 1775 tot 1785.

GENT. *Dr L. Elaut.*

Vragen en Antwoorden

Men vraagt inlichtingen (huwelijk, nakomelingschap enz.) nopens **Guilliam TAYMANS,** wonende te Denderhoutem in 1641, zoon van Clement Taymans en Amelberge van Meldert, uit Overijse.

J.C.

DE GOUWDAG

van de

Heemkundige Vereniging van het Land van Aalst

gaat door

te

AALST

vermoedelijk op 15 juli.

Aan onze leden wordt gevraagd die zondag vrij te houden en op deze gouwdag, die samenvalt met het eeuwfeest van het spoor Aalst-Brussel en waaromtrent nog nadere mededelingen volgen, aanwezig te zijn.

HET LAND VAN AALST

Tweemaandelijks tijdschrift.

Voorzitter : Dr H. Vangassen, Steenweg op Denderhoutem, 53, Ninove.

Beheerder : Albert van Lul, de Nayerlaan 51, Vorst (Brussel), tel. 44.61.22, postrekening 41.45.92.

Redaktiesekretaris : E.H. J. de Brouwer, pastorij, Impe.

Prijs van het jaarabonnement voor leden : 100 fr., voor steunende leden : 200 fr. en voor ereleden : 500 fr.

INHOUD VAN Nr 2

1956

J. de Brouwer — Demografische en Sociaal-Ekonomische Evolutie van Haaltert 49

L. Elaut — Voortgezet onderricht voor vroedvrouwen in de kastelenij van Aalst op het einde van de 18e eeuw (vervolg) 84

Onze ereleden en steunende leden II

Vragen en Antwoorden III

Onze Gouwdag te Aalst III

Drukkerij « De Aankondiger », Dr. De Moorstraat 6, Aalst - Tel. 248.18.